

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Навчально-науковий інститут економіки і управління
Кафедра міжнародної економіки

УДК 332.142.6:330.322(477)

«До захисту в ЕК»

Директор інституту

_____ Олег ШЕРЕМЕТ

«___» _____ 2023 р.

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

_____ Світлана ГУТКЕВИЧ

«___» _____ 2023 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА

за освітньо-професійною програмою «Міжнародна
економіка» зі спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»

на тему: «Вільні економічні зони в системі міжнародної
економічної діяльності»

Виконав

здобувач 4 курсу, групи МЕ 4-8

Литвиненко Максим Сергійович

Керівник к.е.н., доц.

Артеменко Ліна Петрівна

Рецензент

Я, як здобувач Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавав і не одержував недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Здобувач _____

Київ – 2023 р

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
ННІ Економіки і управління

Кафедра міжнародної економіки

Освітній ступінь - бакалавр

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«__» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА

Литвиненко Максим Сергійович

1. Тема роботи: “Вільні економічні зони в системі міжнародної економічної діяльності”

керівник роботи: Артеменко Ліна Петрівна

затверджені теми наказом по інституту від «__» __ 20__ року №__

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Інформаційна база: нормативно-законодавчі документи, монографії, наукові статті, посібники, підручники, статистичні дані та електронна інформація.

4. Зміст основних положень роботи: теоретичні основи вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності, аналіз вільних економічних зон в міжнародній економіці, визначення пріоритетів розвитку вільних економічних зон.

5. Дата видачі завдання 01.09.2022

6. Календарний план виконання дипломної роботи

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН ВИКОНАННЯ РОБОТИ

Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
Підготовка I-го розділу	20.12.2022	
Підготовка II-го розділу	24.02.2023	
Підготовка III-го розділу	20.03.2023	
Завершення написання роботи	13-17.04.2023	
Передзахист кваліфікаційних робіт	27-30.04.2023	
Здача готової роботи	06-07.06.2023	
Захист кваліфікаційних робіт	14.06.2023	

Здобувач _____ / Литвиненко М.С. /
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник _____ / Артеменко Л.П. /
 (підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи бакалавра на тему: «Вільні економічні зони в системі міжнародної економічної діяльності»

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Робота містить 6 таблиць, 3 рисунка та додаток, кількість використаних джерел – 71.

Ключові слова: вільні економічні зони, територія пріоритетного розвитку, міжнародна економічна діяльність, міжнародний досвід, ефективність, функціонування, ризик, розвиток, стратегія.

Метою роботи є аналіз вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності та перейняття відповідного досвіду для України. Основною метою аналізу є визначення факторів, які впливають на успіх світових ВЕЗ.

Основні завдання кваліфікаційної роботи:

- розглянуто поняття та класифікація вільних економічних зон;
- визначено механізми створення та функціонування вільних економічних зон;
- визначено роль вільних економічних зон у міжнародній економічній діяльності;
- проведено діагностику проблем функціонування вільних економічних зон на прикладі Африканських країн;
- дана оцінка ефективності функціонування вільних економічних зон в Україні;
- визначено перспективи впливу та ризику вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності;
- визначено прогноз розвитку вільних економічних зон в Україні та світі;
- дано рекомендації щодо політики розвитку вільних економічних зон.

Предметом роботи є вільні економічні зони в системі міжнародної економічної діяльності

Об'єкт роботи – вільні економічні зони.

Методи аналізу. При проведенні аналізу міжнародного досвіду інвестиційної діяльності було використано монографічний метод; статистичні методи: графічний, табличний, метод порівняльного аналізу, абстрактно-логічний метод, метод моделювання.

Наукові результати. Основні положення та результати викладено в наукових виданнях та доповідалися на науково-практичних конференціях: Integration of education, science and business in modern environment: Winter debates (23.02.2023, WayScience) та Міжнародна наукова конференція молодих учених, аспірантів та студентів (03.04.2023, НУХТ).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ I. Теоретичні основи вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності	10
1.1. Поняття та класифікація вільних економічних зон.....	10
1.2. Механізми створення та функціонування вільних економічних зон.....	21
1.3. Роль вільних економічних зон у міжнародній економічній діяльності...26	
Висновки до розділу I.....	32
РОЗДІЛ II. Аналіз вільних економічних зон в міжнародній економіці.....	34
2.1. Діагностика проблем функціонування вільних економічних зон.....	34
2.2. Оцінка ефективності функціонування вільних економічних зон в Україні.....	42
2.3. Перспективи впливу та ризику вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності.....	49
Висновки до розділу II.....	54
РОЗДІЛ III. Визначення пріоритетів розвитку вільних економічних зон	56
3.1. Рекомендації щодо політики розвитку вільних економічних зон	56
3.2. Прогноз розвитку вільних економічних зон в Україні та світі	59
Висновки до розділу III.....	66
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Інтеграція та глобалізація є характерними рисами сучасної світової економічної системи. Створення вільних (спеціальних) економічних зон (ВЕЗ) з особливим правовим і митним статусом, які створюють сприятливі умови для залучення іноземного капіталу, є одним із способів стимулювання розвитку виробництва, збільшення валютних надходжень, поліпшення платіжного балансу, отримання доступу до нових і передових технологій. Ці умови включають різноманітні податкові, митні, валютні, фінансові та інші пільги, а також можливість ввезення іноземними фірмами машин та обладнання, технологій, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, створення експортних виробництв і виведення значної частини прибутку за межі митного кордону ВЕЗ.

Складність цього завдання полягає в тому, що вільні економічні зони повинні інтегруватися в національну економічну структуру і водночас бути привабливими для міжнародних інвесторів. ВЕЗ важливі для України, оскільки дозволяють швидко наповнити ринок високоякісною продукцією, сировиною, високотехнологічним обладнанням та устаткуванням, а також забезпечити приплив необхідного обсягу іноземних інвестицій в економіку країни (наприклад, Китай, Угорщина), але лише за умов політичної стабільності та створення ефективного органу. Інші методи приречені на невдачу, що підтверджується практикою функціонування вітчизняних ВЕЗ.

Таким чином, з точки зору України, критично важливим є аналіз шляхів розвитку ринкових економік з метою уникнення недоліків на даному етапі та максимального входження у світовий поділ праці та глобальну економічну інтеграцію, що має базуватися на поєднанні двох основних взаємодоповнюючих складових - реалізації інвестиційних проектів та розвитку інноваційного потенціалу. Таким чином, вимогою часу для України, яка має величезний економічний та інтелектуальний потенціал, є прискорення креативного

економічного зростання, екологізація, впровадження передових, енергозберігаючих та безвідходних технологій.

Однак необхідно також враховувати, що створення та розвиток наукомістких виробництв у більшості країн світу потребує залучення великої кількості не лише внутрішніх, а й зовнішніх інвестицій, що призводить до жорсткої конкуренції на світовому інвестиційному ринку та у вільних економічних зонах.

У результаті виграють ті держави і корпорації, які не тільки володіють потужним науково-технічним потенціалом, а й ефективно використовують нетрадиційні форми і методи державного регулювання економіки, що дозволяє їм швидше і з меншими витратами, ніж іншим, завершувати цикл "дослідження-виробництво-продаж". Спеціальні економічні зони, які нині функціонують в Україні, є першими острівцями відкритої економіки, а тому наукове завдання дослідження полягає у формуванні понятійного апарату спеціальних, вільних, спеціально-вільних та спеціальних (вільних) економічних зон, визначенні основних напрямів удосконалення організаційно-економічних механізмів існуючих вітчизняних зон, пробудженні їх внутрішніх сил саморозвитку, а також у пропозиції нових, найсучасніших типів ВЕЗ.

Об'єктом роботи є вільні економічні зони.

Предметом роботи є вільні економічні зони в системі міжнародної економічної діяльності.

Метою дипломної роботи є аналіз вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності та перейняття відповідного досвіду для України. Основною метою аналізу є визначення факторів, які впливають на успіх світових ВЕЗ.

Для досягнення мети були поставлені та вирішені наступні завдання:

- розглянуто поняття та класифікація вільних економічних зон;
- визначено механізми створення та функціонування вільних економічних зон;

- визначено роль вільних економічних зон у міжнародній економічній діяльності;
- проведено діагностику проблем функціонування вільних економічних зон на прикладі Африканських країн;
- дана оцінка ефективності функціонування вільних економічних зон в Україні;
- визначено перспективи впливу та ризики вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності;
- визначено прогноз розвитку вільних економічних зон в Україні та світі;
- дано рекомендації щодо політики розвитку вільних економічних зон.

Методи аналізу: монографічний метод; статистичні методи: графічний, табличний, метод порівняльного аналізу, абстрактно-логічний метод, метод моделювання.

Інформаційна база: нормативно-законодавчі документи, монографії, наукові статті, посібники, підручники, статистичні дані та електронна інформація.

Структура дипломної роботи: робота виконана на 76 сторінок, містить вступ, 3 розділи, висновки до розділів, загальні висновки, перелік використаних джерел, 6 таблиць, 3 рисунка та додаток.

У вступі визначено актуальність, об'єкт, предмет, мету, завдання, методи аналізу, інформаційна база та структура дипломної роботи.

В розділі 1 “Теоретичні основи вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності” розглянуто поняття та класифікація вільних економічних зон, визначено механізми створення та функціонування вільних економічних зон, визначено роль вільних економічних зон у міжнародній економічній діяльності.

В розділі 2 “Аналіз вільних економічних зон в міжнародній економіці” проведено діагностику проблем функціонування вільних економічних зон на прикладі Африканських країн, дана оцінка ефективності функціонування

вільних економічних зон в Україні та визначено перспективи впливу та ризику вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності.

В розділі 3 “ Визначення пріоритетів розвитку вільних економічних зон” визначено прогноз розвитку вільних економічних зон в Україні та світі та дано рекомендації щодо політики розвитку вільних економічних зон.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВЕЗ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Поняття та класифікація вільних економічних зон

Концепція ВЕЗ не є новою. Її ранню, простішу версію можна простежити до економічних районів (промислових кластерів), які пізніше були розширені до формату вільної торгівлі або експортно-переробних зон. Починаючи з 1960-х років, багато країн, особливо в Азії, використовували зони такого типу, щоб відійти від стратегії розвитку, спрямованої на імпортозаміщення, і сприяти економічному зростанню, орієнтованому на експорт. Однак більшість цих зон переважно спеціалізувалися на одному або кількох видах експортно-орієнтованої економічної діяльності, починаючи від митних складів, експортної збірки, переробки та прикордонної торгівлі і закінчуючи транспортними та фінансовими послугами. Інші були спеціально створені для сприяння трансферу технологій та стимулювання НДДКР, як у випадку з зонами розвитку високих технологій та науковими парками.

Один із перших, хто розробив поняття промислових кластерів, був А. Маршалл, використовуючи термін "промислові райони" (ПР) для визначення переваг, які отримують підприємства в одному географічному регіоні [1]. Ці переваги включають доступ до трьох форм позитивних зовнішніх ефектів: спеціалізованої робочої сили, спеціалізованих постачальників ресурсів та послуг, а також технічного та інтелектуального обміну між підприємствами, розташованими в одному регіоні. В результаті було визначено, що ці зовнішні ефекти породжуються не лише географічною близькістю, але й галузевими, горизонтальними та вертикальними агломераціями з точки зору розподілу праці; всі залучені сторони отримують вигоду від спеціалізації, яка виникає внаслідок роботи в одній галузі, використання одного набору ресурсів або участі в одному ланцюгу поставок [2].

Промислові кластери розрізняють за трьома критеріями. Перший - це доступність: кластери заохочуються територіальною близькістю, яка часто

визначається в географічних термінах на рівні регіону чи міста. Іншою ознакою є створення вартості: кластери складаються з окремих підприємств, які пов'язані між собою виробництвом товарів і послуг, що мають цінність для споживачів. Третім елементом є бізнес-середовище: підприємства поділяють специфічне для кластера бізнес-середовище, створене індивідуальними діями, а також співпрацю між корпораціями, державними установами, університетами та іншими організаціями в рамках того, що часто називають "інноваційною системою"

Баланс між співпрацею та конкуренцією в бізнес-середовищі, який поєднує в собі переваги обміну інформацією та спеціалізації, є критично важливим фактором, що визначає інноваційну спроможність промислового кластера і, в свою чергу, конкурентоспроможність його учасників [3].

Кластери підвищують промислову конкурентоспроможність за рахунок спеціалізації продукції та підвищення колективної ефективності через ланцюжки створення вартості компаній і зниження транзакційних витрат. Крім того, підприємства всередині кластерів розвивають високий рівень мережевої взаємодії та зв'язків, що сприяє поширенню знань і технологій, а отже, підвищенню продуктивності та інновацій [4].

Такі підприємства можуть досягти самодостатньої динаміки внаслідок сильної переваги в певному діапазоні продуктів і послуг. Інформаційні побічні ефекти та тісні зв'язки зі споживачами та іншими підприємствами, венчурними інвесторами та постачальниками наукомістких послуг продукують більше нових ідей і чинять серйозний тиск на інноваторів, тоді як кластерне середовище знижує витрати, пов'язані з пошуком нових ідей. Прогнозується, що в межах кластерів рівень створення бізнесу буде вищим.

Кластери процвітають і розвиваються насамперед тому, що вони можуть диверсифікувати та вдосконалювати свою комерційну діяльність для досягнення кращої продуктивності та ефективності. Це вміння є особливо важливим в умовах парадигми зростання, орієнтованої на експорт. Вона включає підвищення ефективності та зниження вхідних бар'єрів, що досягається завдяки ланцюжкам

доданої вартості, виробничій спеціалізації та розподілу праці; ефективній підтримці місцевої влади; поширенню знань, технологій та навичок через міжфірмові зв'язки, в тому числі з державними підприємствами та іноземними корпораціями; підприємницьким ініціативам та соціальним мережам; а також підтримці інновацій та технологій з боку науководослідницьких та громадських організацій, а також промислових асоціацій.

В Додатку VII Кіотської конвенції 1973 року, вільні економічні зони визначаються як "частина території країни, де товари розглядаються як об'єкти, що знаходяться за межами національної митної території і тому не підлягають звичайному митному контролю та оподаткуванню".

Світовий банк визначає спеціальну економічну зону як регіон з чіткими межами, часто з кордонами, єдиним адміністративним центром та податковими пільгами, що надаються підприємствам, які мають фізичне місцезнаходження в межах зони [5]. Вони також виділяють експортно-промислові зони як підгрупу ВЕЗ, які є закритими територіями, призначеними для розвитку промисловості, виробництва та експорту, і мають більш м'яке податкове та економічне законодавство, ніж на решті території країни [6].

В економічній літературі вільна економічна зона описується як "складова частина господарського комплексу країни, спеціально виділена на даному етапі із загального економічного контексту як пріоритетна, що забезпечує розподіл і виробництво суспільного продукту, в тому числі іноземного, для досягнення конкретної мети в соціально-економічному розвитку держави".

У Законі України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» наводиться таке визначення: «Спеціальна (вільна) економічна зона (СЕЗ) являє собою частину території України, в якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування та дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони впроваджуються пільгові митні, валютно фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних й іноземних юридичних та фізичних осіб» [7].

Існують й інші тлумачення ВЕЗ:

- Регіон з чітко визначеними кордонами та винятковими економічними умовами, що сприяють залученню прямих іноземних інвестицій, де підприємствам надаються податкові та митні пільги;
- територія, створена для сприяння економічному зростанню країни шляхом залучення інвестицій та розвитку системи торгівлі;
- територія, на якій діють економічні правила і норми, економічні закони, які не є загальновизнаними в країні, запроваджені країною для залучення прямих іноземних інвестицій [8].

ВЕЗ - це загальне визначення, яке охоплює останні ітерації традиційних комерційних зон. Базова концепція ВЕЗ відображає декілька специфічних характеристик:

- її територія є географічно розмежованою
- вона має єдину адміністрацію
- пропонує податкові пільги в межах цієї території;
- автономна митна зона зі спрощеними процедурами та безмитними пільгами;
- вона пропонує більш ліберальні економічні та юридичні правила, ніж ті, що діють на решті території країни [9].

У науковій літературі також немає згоди щодо ключових характеристик ВЕЗ. Різні погляди на поняття та класифікацію ВЕЗ формуються залежно від того, які характеристики досліджуваних територіально-господарських утворень визнаються суттєвими. У публікаціях «Центру ООН по Транснаціональним корпораціям», підкреслюється наявність 5 ключових ознак, що характеризують ВЕЗ:

- інтеграція у світове господарство та підпорядковані їй цілі — нарощування експорту товарів та імпорту капіталів, залучення передових високих технологій, підготовка кадрів тощо;

- стимулювання розвитку місцевих факторів виробництва й забезпечення зміни існуючих на момент створення зони продуктивних сил та економічного потенціалу;
- формування особливих економічних відносин виробництва та розподілу продукту;
- здатність до дифузного розширення та розповсюдження власних меж (кордонів) на інші, пов'язані з нею безпосередньо або опосередковано господарські сфери, галузі, території;
- наявність чітко визначеного кордону [10].

В літературі класифікують вільні економічні зони відповідно до їх близькості до державних кордонів, типу об'єкта зонування, принципу організації, способу взаємодії з позазональними економіками, національної приналежності, розміру та важливості завдань, які вони мають виконувати, а також функціональної спрямованості.

ВЕЗ класифікуються як внутрішні (розміщені в середині країни) та зовнішні (розташовані безпосередньо на кордоні), виходячи з їхньої близькості до державних кордонів. Слід підкреслити, що ВЕЗ, які мають доступ до води, суші або і того, і іншого поблизу державного кордону, мають перевагу з точки зору транспортного сполучення. Це має особливий вплив на розміщення зон, створених для сприяння міжнародній торгівлі, однак ВЕЗ такого типу можна знайти і всередині країни.

Залежно від типу об'єкта зонування ВЕЗ поділяються на локальні (точкові) та комплексні. Локальна (точкова) вільна економічна зона - це тип вільної економічної зони, яка розміщується в межах спеціально відведеної ділянки незаселеної землі розміром до 500 гектарів, яка містить лише інфраструктуру, необхідну для забезпечення основної діяльності зони. Місце розташування, тип обраної ВЕЗ, заявлені цілі її діяльності тощо - все це впливає на розмір території локалізації.

Вільні економічні зони можуть бути створені на базі конкретних підприємств, транспортних вузлів, промислових зон, а також на великих територіях (навіть у межах адміністративно-територіальних одиниць).

Залежно від способу організації зони можна розділити на ті, що створені за географічним або організаційним підходом. ВЕЗ може охоплювати певний регіон, де всі суб'єкти господарювання підпадають під дію певного режиму (територіальний підхід), або певну групу суб'єктів господарювання зі спільними характеристиками, що не залежать від географічного розташування (організаційний підхід).

Залежно від характеру взаємодії з економікою приймаючої держави слід розрізняти зони інтеграційного типу (механізм зони включає принцип тісної взаємодії з суб'єктами господарювання за межами зони) та зони анклавного типу (зона функціонує в просторі, "закритому" для позазонавої економічної системи та відкритому для зовнішніх зв'язків). Зони анклавного типу, які знаходяться в обмеженому регіоні і мінімально взаємодіють з рештою корпоративних організацій приймаючої країни, є полярною протилежністю інтеграційним зонам. Вони були створені насамперед для оптимізації припливу товарів і фінансових ресурсів із зовнішніх джерел.

Зони можуть бути класифіковані як однонаціональні або багатонаціональні (міждержавні) залежно від того, чи включається певна територія однієї або декількох суміжних держав. Важливо пам'ятати, що національна приналежність капіталу та суб'єктів господарювання, що діють у ВЕЗ, не повинна ототожнюватися з терміном "монаціональна" в жодному разі.

За функціональним спрямуванням розрізняють такі види ВЕЗ: офшорні, зовнішньоторговельні, торговельно-виробничі, науково-технічні, туристсько-рекреаційні, торговельно-виробничі.

ВЕЗ - це географічна концентрація фірм. Вони створюються для забезпечення кращої інфраструктури та НДДКР, а також пропонують різноманітні фіскальні стимули, яких немає за межами зон. Вони часто

створюються шляхом прямого втручання промислової політики з метою сприяння регіональному економічному зростанню, коли державна політика пропонує стимули для залучення якірних інвесторів та інших фірм в одну і ту ж місцевість. Існує кілька основних типів ВЕЗ:

Таблиця 1.1

Види спеціальних економічних зон

Вид ВЕЗ	Класифікація
Зони вільної торгівлі (ЗВТ)	Невеликі, також відомі як зони, вільні від торгівлі; вони огорожені, безмитні, надають складські та дистриб'юторські приміщення для торгівлі, перевалки та реекспорту.
Експортно-промислові зони (ЕПЗ)	Індустріальні зони, орієнтовані переважно на зовнішні ринки. Вони пропонують потенційним інвесторам умови вільної торгівлі та ліберальне регуляторне середовище. Існує два типи ЕПЗ: комплексний тип, відкритий для всіх галузей промисловості, та спеціалізований тип, відкритий лише для певних спеціалізованих галузей.
Гібридні ВЕЗ	Поділяється на загальну зону, відкриту для всіх галузей незалежно від експортної орієнтації, та окрему зону ВЕЗ, зарезервовану для експортно-орієнтованих підприємств, зареєстрованих у ВЕЗ.
Спеціальні економічні зони	Представляють набагато ширшу концепцію і, як правило, охоплюють значно більші території. Вони вміщують усі види діяльності, включно з туризмом і роздрібною торгівлею, дозволяють людям проживати на території, а також надають набагато ширший набір стимулів і пільг.
Зони, орієнтовані на окремі підприємства та окремі заводи	Надають стимули окремим підприємствам незалежно від місця розташування; заводи не обов'язково повинні розташовуватися в межах визначеної зони, щоб отримувати стимули та привілеї.
Комплексні ВЕЗ	Їх також називають багатофункціональними, оскільки вони є великими і поєднують у собі різні промислові послуги та операції з благоустрою міста. Ці зони можуть охоплювати ціле місто або юрисдикцію (наприклад, провінції Шеньчжень або Хайнань у Китаї).

Продовження таблиці 1.1

Індустріальні парки	Здебільшого це виробничі зони. Існують багатофункціональні парки, подібні до "комплексних спеціальних економічних зон", але вони зазвичай працюють у менших масштабах і зазвичай призначені для МСП. Парки зазвичай пропонують широкий набір стимулів та пільг.
Митно-ліцензійні склади	Це спеціальні об'єкти нерухомості або інші захищені території, на яких товари можуть зберігатися, маніпулюватися або піддаватися виробничим операціям без сплати мита, яке зазвичай накладається. Певною мірою "вільна зона" схожа на моделі ЗВТ або "вільного порту". Проте головна відмінність полягає в тому, що "вільна зона" підпадає під дію митних законів і правил, тоді як ЗВТ звільнена від цих положень.
Зони високих технологій	Сприяють науково-дослідницькій діяльності та високотехнологічним або наукомістким галузям промисловості; нафтохімічній та важкій промисловості.
Еко-промислові зони або парки	Концентруються на екологічних розробках, що стосуються скорочення відходів та покращення екологічних показників діяльності компаній. Вони зазвичай використовують принципи "промислового симбіозу" та зелені технології для досягнення енерго- та ресурсоефективності. З огляду на серйозні екологічні виклики, дедалі більше країн обирають цей новий тип зон.

Джерело: складено на основі даних [11]

Індустріальний парк - це територія, зонована та спланована для промислового розвитку. Він часто знаходиться за межами житлових районів міста або в передмісті, але має добре налагоджене транзитне сполучення, включаючи автомагістралі та залізничне сполучення.

Вперше індустріальний парк був вперше представлений Мерфі та Болдуїном, які запропонували три характеристики індустріальних парків [12]. По-перше, індустріальні парки повинні запроваджувати обов'язкові обмеження для фірм, що знаходяться в їхніх межах, включаючи мінімальні та максимальні розміри ділянок і коефіцієнти землекористування, типи промисловості та

екологічні стандарти. Парк має бути належним чином визначений і підлягати приватним угодам. По-друге, індустріальний парк повинен найняти управлінську команду, яка буде стежити за дотриманням правил, надавати дозволи новим підприємствам, контролювати приватні угоди та наглядати за їх виконанням. Парадигма розвитку однієї фірми не може бути застосована в індустріальному парку. По-третє, парк повинен бути типом спланованої промислової зони.

Для того, щоб гарантувати успіх проекту, територія повинна бути ретельно спланована з урахуванням необхідних для кожної ділянки інженерних комунікацій, включаючи воду, електрику, газ, каналізацію та транспортну інфраструктуру (наприклад, доступ до автомагістралей і залізниць).

Деякі вчені ділять індустріальні парки на три групи: дослідницькі парки, інноваційні центри та наукові парки [13]. Деякі автори об'єднують визначення технологічних і наукових парків, тоді як інші стверджують, що індустріальний парк - це лише "важка" варіація бізнес- або офісного парку [14].

У Великій Британії часто вживається словосполучення "науковий парк", яке тісно асоціюється з університетами. На противагу цьому, в Австралії часто використовують термін "технологічні парки", які надають високотехнологічним компаніям доступ до спеціалізованої інфраструктури та послуг з метою сприяння їхньому розвитку. Асоціація наукових парків Великої Британії пропонує об'єднати ці два терміни, тобто наукові та технологічні парки, і пояснює, що такі парки є ініціативами підтримки розвитку бізнесу, основною метою яких є стимулювання стартапів та зростання інноваційних компаній шляхом надання необхідної інфраструктури та послуг зі стимулювання, таких як співпраця з організаціями економічного розвитку, університетами, дослідницькими центрами та консультантами з питань управління [15].

Згідно з визначенням Міжнародної асоціації наукових парків та інноваційних зон, науковий або технологічний парк - це територія, на якій розміщуються різні компанії в певній галузі, і якою керує кваліфікована команда, що надає послуги з доданою вартістю. Мета парку - підвищити

конкурентоспроможність регіону або території, що його приймає, заохочуючи вже існуючі компанії та наукомісткі організації прийняти філософію якості та інновацій. Фігліолі пропонує бізнес-модель індустріального парку, яка пояснює, як управління парком розвивається і забезпечує цінність для бізнесу та інших зацікавлених сторін [16].

Ця модель не є новою, але вона ефективно узагальнює методи збільшення прибутку від створення та утримання індустріального парку через управління ним. Ці методи включають участь в операціях з нерухомістю як власника земельної ділянки, на якій розташований парк, надання різноманітних послуг (таких як бізнес-консалтинг), підтримку інфраструктури та розвиток коопераційних мереж між компаніями парку.

На основі дослідження 45 технологічних парків Міжнародної асоціації наукових парків та інноваційних зон, Херардо Ангуло Куентас та група колумбійських вчених у 2013 році запропонували таку класифікацію науково-технологічних парків.

Таблиця 1.2

Типи індустріальних парків.

Тип індустріальних парків	Класифікація
Мегапарки	Створюються урядом і мають стимулювати регіональний економічний розвиток.
Наукові парки	Створюються університетами з метою використання їх людських ресурсів для створення інноваційних проектів.
Підприємницькі парки	Засновані на основі моделі державно-приватного партнерства. Цей тип має на меті сприяння підприємницькій діяльності бізнесу, фізичних осіб, науковців і навіть студентів на кожному етапі життєвого циклу парку.
Департаменталізовані дослідницькі парки	Зосереджені на організації дослідницьких відділів, які об'єднують матеріальні та нематеріальні ресурси в одній конкретній сфері.
Парки з технологічною підтримкою	Фінансуються державними організаціями для розвитку та застосування НДДКР для фірм парку.

Продовження таблиці 1.2

Парки з розвинутою інфраструктурою	Створені для забезпечення спеціалізованого бізнес-середовища для технологічних фірм та наукових установ.
Парки з віртуальними офертами	Сприяють інноваційній діяльності фірм без зобов'язань бути зареєстрованими в парку. Цей тип поєднує віртуальний та фізичний підходи. У цьому випадку фірми можуть контактувати з партнерами та дослідницькими центрами, які розташовані в інших фізичних об'єктах.
Парки електронних спільнот	Зосередженні на заохоченні людського розвитку через інновації та обмін технологіями на основі наукової та бізнес-співпраці.

Джерело: складено на основі даних: [17]

ВЕЗ створюються з метою полегшення обслуговування земельних ділянок та інфраструктурної складності, які можуть перешкоджати притоку інвестицій в регіональну або національну економіку, шляхом надання потенційним інвесторам доступу до готових виробничих майданчиків, необхідних комунальних послуг (наприклад, електроенергії, води, телекомунікацій та каналізації), а також довгострокової оренди. ВЕЗ також спрощують адміністративні процедури, пов'язані з реєстрацією бізнесу, отриманням ліцензій та доступом до ключових послуг, таких як комунальні та будівельні. Вони надають так звані послуги за принципом "єдиного вікна" або "єдиного вікна", що означає, що їхнє керівництво бере на себе повну відповідальність за координацію всіх адміністративних процедур. Нарешті, важливим компонентом адміністративних послуг, що надаються зонами, є митне адміністрування, яке зазвичай пропонується з фіскальними стимулами, з митником у приміщенні або в пункті пропуску.

Керівництво ВЕЗ та індустріальних парків разом з іншими органами державної влади відповідає за залучення інвесторів та створення мереж для просування таких зон і, в свою чергу, стимулювання їхнього зростання. Крім того, більшість успішних зон використовують стратегію якірного інвестора, коли

на початкових етапах створення зони запрошують до співпраці відомі компанії, тим самим сигналізуючи іншим потенційним інвесторам про солідність зони і підкреслюючи цей фактор, щоб забезпечити їх корисною мережею постачальників і партнерів.

1.2. Механізми створення та функціонування вільних економічних зон

З моменту створення вільних економічних зон не існувало чіткої структури, плану, механізму або цілей щодо того, як вони мають формуватися та функціонувати. Але в міру зростання цих унікальних економічних суб'єктів виникла потреба у визначенні моделей їхньої діяльності як з точки зору ясності, так і з точки зору теоретичної обізнаності.

Метою діяльності ВЕЗ є інтеграція у світову економіку, що зазвичай передбачає збільшення експорту товарів та імпорту капіталу з-за кордону, залучення новітніх технологій, збільшення кількості робочих місць, підвищення кваліфікації працівників та заохочення зростання місцевих факторів виробництва, що, в свою чергу, збільшує економічний потенціал регіону. Економічна мета полягає, зокрема, у забезпеченні доступу до міжнародної економічної діяльності та залученні іноземного капіталу через пільгове оподаткування, сприятливий митний режим та стабільне законодавство.

Функціонування вільних економічних зон дозволить ефективно використовувати місцеві ресурси, збільшити валютні надходження до державного та регіональних бюджетів, розширити ринок збуту високоякісної продукції. Створення зон має також науково-технічну мету - залучення передових вітчизняних і зарубіжних технологій, активізація інноваційних процесів, залучення іноземних науковців та інженерів, підвищення ефективності виробничих потужностей, цифровізація суспільства.

Спеціальні економічні зони також виконують соціальні завдання, такі як підвищення зайнятості шляхом створення нових робочих місць та подолання безробіття. ВЕЗ також допомагають досягти рівномірного соціально-

економічного розвитку в різних регіонах країни шляхом впровадження інновацій, нових технологій та організаційних форм, які підвищують якість робочої сили. Вони також сприяють наповненню внутрішнього ринку високоякісними споживчими товарами.

Основні завдання, що постають перед державою, яка створює вільну економічну зону зазвичай є такими:

- вирішення проблеми зайнятості населення шляхом формування нових робочих місць;
- активізація зовнішньоекономічних зв'язків тобто покращення зовнішньої торгівлі;
- створення сприятливих умов для розвитку малого і середнього бізнесу в регіоні;
- розробка системи пільг в регіоні для інвесторів та підприємств;
- міжнародна кооперація праці;
- обмін науково-технічними розробками; - освоєння прямих іноземних інвестицій [18].

Держава може схвалити створення ВЕЗ не лише у процвітаючих, технологічно розвинених регіонах, а й у тих, що перебувають у складному становищі, щоб стимулювати місцеву економіку та населення. На думку науковців, урядові ініціативи та програми самі по собі не здатні ефективно покращити стан економічно депресивних регіонів, натомість потрібні сприятливі податкові та правові умови для стимулювання інвестиційної активності та зайнятості в регіоні.

Держава, що створює та своїй території ВЕЗ переслідує певні макроекономічні цілі економічного, науково-технічного та соціального характеру, які наведені у рис. 1.1.

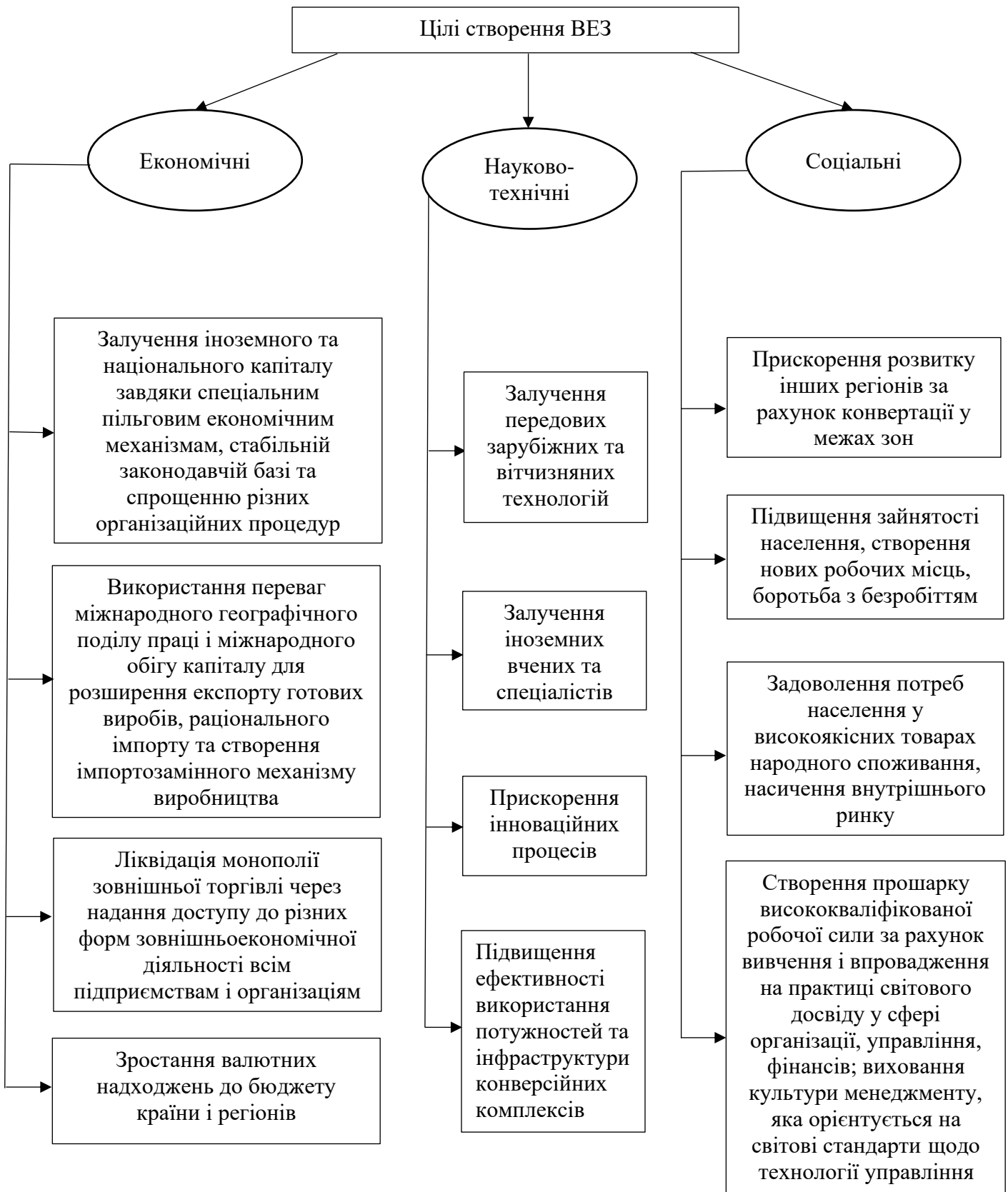

Рис. 1.1 Цілі створення ВЕЗ.

Джерело: складено на основі даних: [19]

Створення ВЕЗ повинно здійснюватися з урахуванням певних факторів розміщення, зокрема:

- сприятливе місце розташування, яке пропонує як внутрішні, так і зовнішні можливості для досягнення бажаних результатів;
- наявність відповідного ресурсного потенціалу (кліматичні та природні умови, корисні копалини, трудові ресурси, науково-технічний потенціал тощо)
- доступність до об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, що відповідають міжнародним стандартам;
- розвинута комунікаційна інфраструктура, особливо в частині засобів зв'язку, та розгалужена транспортна мережа;
- відсутність екологічних обмежень і заборон на створення ВЕЗ з урахуванням існуючого або очікуваного антропогенного впливу на навколишнє середовище або врахування таких обмежень і заборон у матеріалах щодо створення ВЕЗ. [22]

На основі цих характеристик, спільних для всіх географічних та економічних утворень, слід також враховувати деякі особливості, притаманні окремим типам ВЕЗ. Вони залежать від цільової та функціональної орієнтації кожної ВЕЗ, зв'язку з економікою, що не має вільної торгівлі, рівня інтеграції в національну та міжнародну економіку, а також зв'язку з уже існуючими системами розселення, виробництва та іншими інфраструктурними системами. Важливо також враховувати, наскільки місцеві та регіональні органи влади і місцеве населення зацікавлені у створенні ВЕЗ у конкретному регіоні.

Ключовою вимогою для ефективного функціонування ВЕЗ є наявність конкретного плану розвитку, який визначає цілі, етапи, завдання, спрямовані на створення необхідної фінансово-економічної інфраструктури (банківської, страхової, інвестиційної тощо), строки їх виконання, а також обсяги та джерела інвестицій.

Відповідно до зазначеного Закону, Верховна Рада України може створювати спеціальні (вільні) економічні зони за поданням Президента України, Кабінету Міністрів України або місцевих Рад народних депутатів України. Верховна Рада

України приймає унікальний статут для кожної ВЕЗ, який визначає її статус, межі, а також термін її створення. Відповідне рішення може бути прийняте лише після отримання письмової згоди відповідної місцевої Ради народних депутатів та місцевої державної адміністрації, на території якої передбачається розміщення спеціальної (вільної) економічної зони. Це справедливо у випадку створення вільної економічної зони за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України.

У разі коли ініціатива створення ВЕЗ належить місцевим Радам народних депутатів та місцевим державним адміністраціям, вони подають відповідну пропозицію Кабінету Міністрів України. Протягом 60 днів з дня отримання пропозиції Кабінет Міністрів України повинен розглянути її та повідомити Верховну Раду України про свої висновки.

До Кабінету Міністрів України подаються документи, перелік яких визначено ст. 6 Закону, а саме:

- рішення місцевої ради та місцевої державної адміністрації з клопотанням про створення ВЕЗ (у разі її створення за власного ініціативою) або письмову згоду відповідних місцевих рад та місцевих державних адміністрацій (у разі її створення за ініціативою Президента України або Кабінету Міністрів України);
- проект положення щодо її статусу та системи управління, офіційну назву ВЕЗ;
- точний опис кордонів ВЕЗ та карту її території;
- техніко-економічне обґрунтування доцільності створення і функціонування ВЕЗ, яке має включати:
 - мету, функціональне призначення та галузеву спрямованість її діяльності;
 - етапи розвитку із зазначенням часу їх здійснення;
 - ступінь розвитку виробничої й соціальної інфраструктури, інфраструктури підприємництва та можливості їх розвитку в майбутньому;
 - вихідний рівень розвитку економічного, наукового та іншого потенціалу з урахуванням специфічних умов її створення;

- рівень забезпеченості кваліфікованими кадрами;
- обсяги, джерела та форми фінансування на кожному етапі її створення і розвитку;
- обґрунтування режиму ціноутворення, оподаткування, митного регулювання, валютно-фінансового та кредитного механізму;
- проект Закону про створення конкретної ВЕЗ. [22]

Пропозиції щодо зміни статусу і території ВЕЗ подаються в порядку, передбаченому Законом України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [7].

1.3 Роль вільних економічних зон у міжнародній економічній діяльності

Зарубіжна практика створення подібних економічних зон свідчить про те, що єдиного підходу до їх позначення не сформовано й досі. З усього розмаїття назв економічних зон, що зустрічаються в зарубіжних країнах, можна з певною часткою умовності виокремити такі:

- вільні економічні зони, створення яких націлене насамперед на залучення іноземних інвестицій для соціально-економічного розвитку даного регіону;
- особливі економічні зони, основною метою створення яких є залучення в економіку даного регіону інвестицій узагалі, безвідносно до того, є ці інвестиції внутрішніми чи зовнішніми.

Для вільних економічних зон характерне надання насамперед митних та інших зовнішньоторговельних пільг, привабливих для іноземних інвесторів. У випадку з особливими економічними зонами відсутній чітко позначений акцент на створенні привабливого економічного режиму переважно для іноземних інвесторів. Держава створює широку сприятливу систему підприємницької діяльності, якою можуть скористатися як вітчизняні, так і міжнародні інвестори. Як наслідок, виникла потреба законодавчо закріпити ідею "спеціальної економічної зони".

Коли держава створює вільні економічні зони, вона робить це з різних причин. Деякі країни намагаються вирішити за їх допомогою проблеми певних регіонів, такі як подолання безробіття, низького соціально-економічного розвитку, захист інтересів як виробників, так і споживачів. Вільні економічні зони використовуються в інших країнах на благо широких верств населення як важливий економічний механізм, успішний спосіб збору та поширення передового міжнародного досвіду управління та менеджменту, а також спосіб підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Зростання міжнародної економічної активності, широке використання цієї діяльності як складової виробництва, захист соціальних інтересів працівників - все це залежить від справедливих умов ведення бізнесу та привабливості капіталу.

Саме ці завдання мають бути вирішені на початковому етапі створення зони, щоб, серед іншого, гарантувати активне зростання ринкової інфраструктури (банківської, комунікаційної, транспортної), малого та середнього бізнесу зі швидкими термінами введення в експлуатацію та будівництва, а також високу рентабельність капіталовкладень. Країна, яка хоче використати пільговий режим як основний стимул для залучення іноземних інвестицій або репатріації власного капіталу, раніше вивезеного за кордон, повинна надати більш суттєві пільги, ніж інші країни, оскільки майже всі країни, які хочуть мати або мають ВЕЗ, надають стандартний набір економічних переваг.

Інноваційність у діяльності ВЕЗ проявляється насамперед у тому, що створення нової виробничої та іншої інфраструктури в ВЕЗ неминуче привносить у конкретну національну економіку не властиві їй способи виробництва, пов'язані насамперед із формами підприємництва. ВЕЗ відрізняються від решти території країни унікальними економічними відносинами у виробництві та розподілі доданої вартості, що створюється на їх території. Ці відносини пов'язані з комплексним набором економічних стимулів (податкових, грошових, митних тощо), які можна охарактеризувати як цілеспрямовано змінені на відміну від тих, що діють у конкретній країні.

Всі ці специфічні відносини у ВЕЗ слугували практичним підтвердженням теорії П. Друкера про інноваційну економіку та підприємницьке суспільство, згідно з якою сучасна інноваційна економіка принципово відрізняється від виробничої економіки 1960-1970-х років ХХ століття тим, що її основною рисою є розвиток ідей, які ставлять під сумнів попередні рішення: - Промисловість реорганізується навколо створення знань, а вся економіка реструктуризується, оскільки знання стають основною темою і основним результатом праці. Розвиток ідей, які ставлять під сумнів попередні рішення, є основною характеристикою сучасної інноваційної економіки, яка докорінно відрізняється від виробничої економіки 1960-х і 1970-х років 20-го століття, згідно з теорією інноваційної економіки та підприємницького суспільства П. Друкера [23].

Всі ці специфічні відносини у ВЕЗ слугували практичним підтвердженням цієї теорії, а саме: - промисловість реорганізується навколо створення знань, а вся економіка реструктуризується, і знання стають її основною темою і продуктом. Потенціал дифузного розширення та поширення своїх меж на інші пов'язані, прямо чи опосередковано, економічні сфери, галузі та території є ще однією новою рисою, притаманною всім ВЕЗ і характерною для них. Ця особливість випливає з того факту, що ВЕЗ постійно залишаються важливим компонентом загальної національної економічної системи, незважаючи на певний ступінь ізольованості. Як наслідок, національна економіка повинна і повинна відображати всі ефекти їх розвитку. Позитивний дифузний вплив ВЕЗ проявляється у трансформації територій ВЕЗ та виробництв, що розвиваються на них, піднімаючи їх до рівня решти країн світу не тільки технічно, але й в інших аспектах. Це сприяє інтернаціоналізації відтворювальних процесів в інших сферах економіки, економічних регіонах і навіть інших країнах. Проблеми розвитку та поширення інновацій були вперше розглянуті Й. Шумпетером у його теорії "дифузії інновацій", яка була розвинута в роботі Т. Хегерстранда "Дифузія інновацій як просторовий процес" [24]. Визнання реальності "дифундування" науково-технічних розробок у ринковій економіці, їх стихійного поширення в економічному просторі є основою ідеї "дифузії інновацій". Т. Хегерstrand

окреслив закономірності дифузії зростання: від провідних економічних районів до периферії, від центрів вищого порядку до центрів нижчого порядку, від великих міст до прилеглих територій.

Темпи розвитку тієї чи іншої ВЕЗ визначаються насамперед тим, яку з вищезгаданих цілей переслідує держава при її створенні: забезпечення науково-технічного прогресу і на цій основі економічного прогресу чи вирівнювання рівнів розвитку окремих територій країни. Залежно від переслідуваних цілей, уряд створює в країні кілька типів ВЕЗ, яких на теперішній день у світі налічується понад 25 різновидів. З плином часу ВЕЗ змінювалися від базових форм діяльності (ВЕЗ торговельного типу) до складних (виробництво масової та високотехнологічної продукції, надання послуг), від низьковитратних альтернатив до більш капіталомістких та витратних (табл.1.3). Історично склалося так, що на вибір типу ВЕЗ впливає структура економіки країни та рівень економічного зростання. Країни з різним рівнем економічного розвитку створюють кілька типів ВЕЗ для підвищення ефективності економічної діяльності. На різних етапах економічного розвитку країни повинні використовувати різні типи ВЕЗ, які в майбутньому, з розширенням промислової та науково-технічної бази, можуть змінюватися на ВЕЗ вищого покоління, "виростаючи" відповідно до потреб приймаючих країн.

Таблиця 1.3

Різновиди ВЕЗ відповідно до функціонального призначенням

Торговельні зони	Промислово-виробничі (експортно-виробничі) зони	Технікознавчі (науково-промислові) парки	Сервісні (офшорні) центр
Зони вільної торгівлі	Експортно-виробничі зони	Технологічні зони	Вільні банківські зони
Зони зовнішньої торгівлі		Промислові парки	

Продовження таблиці 1.3

Прикордонні торгові зони	Імпортозамінні зони	Технопарки	Вільні страхові зони
Магазини безмитної торгівлі		Технополіси	Рекреаційно-туристичні зони
Вільні митні зони і вільні склади	Експортно-імпортні зони	Інноваційні центри та інші види зон	Офшорні зони
Комплексні ВЕЗ		Міжнародні ВЕЗ	
Зони вільного підприємництва (Західна Європа, Канада)		Зона вільної світової торгівлі (ЕАСТ, НАФТА, СНГ)	
Особливі економічні райони та прибережні міста (Китай)		Митний союз (Арабський спільний ринок, ЄврАзЕС)	
Зони обробки інформації (Ямайка)		Спільний ринок (МЕРКОСУР, Андський спільний ринок)	
Спеціальні економічні зони (Україна)		Повний економічний союз (Бенілюкс, Євросоюз)	

Джерело: складено на основі даних [25]

Провідні економісти вже продемонстрували, що в умовах глобалізації розвинені країни реалізують наслідки переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства у власних інтересах, залишаючи негативні наслідки для країн, що розвиваються, у вигляді демпінгу застарілих технологій, уповільнення темпів їх економічного розвитку та консервації мобілізаційно-трансформаційного типу економічного зростання. Крім того, оскільки високотехнологічне виробництво вимагає висококваліфікованої робочої сили, яка в розвинених країнах коштує дорожче, ніж у країнах, що розвиваються, економічно вигіднішим стає перенесення певних етапів виробництва за межі країни, де той самий рівень оплати праці коштує значно менше. Згідно з дослідженням деяких економістів, індустріально розвинені країни з відносно

дорогою робочою силою воліють спеціалізуватися на виробництві та експорті деталей і компонентів, тоді як менш розвинені країни з дешевою робочою силою, як правило, збирають готову продукцію з імпортних комплектуючих. Це, звичайно, впливає на типи ВЕЗ, які створюються в цих країнах.

Усі форми вільних економічних зон сприяють інтеграції національних економік у світову економіку, але кожна з них функціонує на певному сегменті світового ринку. Слід розуміти, що не існує ідеальних моделей зон, які підходять для всіх ситуацій і впровадження яких автоматично забезпечує приплив іноземного капіталу та значне зростання економічного розвитку. На основі оцінки перспективності території слід обирати конкретну модель зони для побудови найбільш адекватного поточним умовам інвестиційного режиму. Створення зон є виправданим, якщо таким чином реалізуються існуючі економічні переваги конкретних регіонів: близькість до центрів міжнародного економічного обміну, науково-технічний потенціал, концентрація значних мас трудових ресурсів. Через численні аспекти, які впливають на цей вибір, важко визначити, яка форма зон є найбільш бажаною для певного стилю державного управління. Однак, рекомендувати створення певної форми ВЕЗ для вирішення конкретного кола проблем є цілком реальним завданням.

Так, торговельно-складські зони, такі як зовнішньоторговельні зони, вільні митні та безмитні зони, вільні склади, слугують насамперед інфраструктурними хабами, своєрідними центрами міжнародної торгівлі та комунікацій і сприяють розвитку міжнародних логістичних систем. Сервісні та офшорні хаби є найбільш активними в процесі транскордонного руху грошей. Експортно-промислові та технологічно інтенсивні зони допомагають інтегрувати економіку окремих країн та регіонів у світову систему за допомогою нових технологій. Зі зростанням національних економік на додаток до існуючих ВЕЗ створювалися зони нового покоління, потенціал яких поступово поширювався на інші сфери діяльності, що призвело до змішування функцій, притаманних різним типам ВЕЗ.

Висновки до Розділу 1

Аналіз теоретичних основ показав, що з моменту створення спеціальних (вільних) економічних зон не існувало визначеної форми, стратегії, процесу чи цілей їх розвитку та функціонування. Згідно із нормативно-законодавчою базою, ВЕЗ – це частина території України, в якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування та дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони впроваджуються пільгові митні, валютно фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних й іноземних юридичних та фізичних осіб

Аналіз наукових досліджень показав, що впровадження ВЕЗ у світовій практиці свідчить про високий позитивний ступінь їх впливу на економічні процеси країн, що їх створюють. З метою стимулювання економічної активності через створення ВЕЗ країни з різним рівнем економічного розвитку використовують різні форми ВЕЗ, які в майбутньому, з розширенням їх промислового та науково-технічного розвитку, будуть використовувати нові типи ВЕЗ.

Економічна основа може бути змінена на ВЕЗ вищого покоління, "дорослішаючи" до задоволення сучасних потреб країн-реципієнтів. Різні типи ВЕЗ беруть участь у процесі інтеграції національних економік у світове господарство відповідно до своїх функціональних можливостей та обраної сфери діяльності. Так, торговельно-складські зони слугують інфраструктурними центрами зовнішньої торгівлі та транспортних комунікацій, сприяючи розвитку глобальних логістичних мереж. Фінансово-банківські центри, які здійснюють міжнародні розрахунки, полегшують транскордонні грошові перекази.

Через численні фактори, що впливають на цей вибір, неможливо однозначно визначити, який тип зон є найбільш придатним для певного типу

державного управління. Проте всі види вільних економічних зон допомагають інтегрувати національні економіки у світову економіку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В МІЖНАРОДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1 Діагностика проблем функціонування вільних економічних зон на прикладі африканських країн

Експортні переробні зони (ЕПЗ), зони вільної торгівлі та інші форми спеціальних економічних зон - це окремі географічні території в межах національних кордонів країни. У цих зонах правила ведення бізнесу відрізняються і, як правило, є більш ліберальними, ніж ті, що діють на національній території. Ми використовуємо термін "спеціальна економічна зона" в загальному сенсі, щоб охопити широкий спектр типів режимів. У Додатку А узагальнено найпоширеніші форми цих режимів.

Економічний успіх Східної Азії значною мірою завдячує розгортанню спеціальних економічних зон (ВЕЗ). Це спонукало країни до створення власних програм ВЕЗ, щоб повторити експортно-орієнтований розвиток та структурні зміни в цих країнах. Прикладом може слугувати нещодавня хвиля розвитку ВЕЗ у країнах Африки на південь від Сахари (ПАР). Масштаби нещодавнього розвитку не мають аналогів, і в наступному десятилітті може бути створено більше зон, ніж за три попередні десятиліття разом узяті. Метою ВЕЗ є залучення інвестицій, створення робочих місць та диверсифікація економіки, з типовим акцентом на збільшення виробничого сектору.

Уряди зосередилися на створенні сучасних індустріальних парків, наданні фіскальних стимулів (зокрема, зниження податків) та сприянні створенню безпроблемного бізнес-середовища через ефективні "єдині вікна" для досягнення цієї мети. Після десятиліть світового досвіду функціонування ВЕЗ, здається, що уряди в усьому світі навчилися належним чином створювати ці правила, щоб забезпечити успіх ВЕЗ. Тим не менш, незважаючи на широке розуміння "технології" ВЕЗ, такої як проектування, розвиток та адміністрування, більшість

проектів ВЕЗ продовжують не відповідати очікуванням. Досвід ВЕЗ є дуже невтішним.

На початку 1970-х років африканські країни, такі як Ліберія, Маврикій та Сенегал, ініціювали програми ВЕЗ. Однак більшість африканських урядів не втілювали свої програми в життя до 1990-х або 2000-х років. Станом на 2014 рік більшість країн Субсахарської Африки (ССА) мають діючі програми ВЕЗ, а багато інших перебувають на стадії планування. Переважна більшість африканських зон - це класичні індустріальні парки та ВЕЗ. За останні два десятиліття досвід Африки у сфері ВЕЗ був далеко не найкращим. За винятком початкового успіху Маврикія та Кенії, Мадагаскару і Лесото, більшість африканських зон не змогли залучити значні інвестиції, стимулювати експорт і створити довгострокові робочі місця. За винятком Маврикія, жодна програма ВЕЗ не змогла використати економічні зони для сприяння успішному процесу структурних реформ.

Згідно з дослідженням Т. Фароле, африканські ВЕЗ не змогли досягти значних успіхів у сфері інвестицій, зайнятості та експорту, як порівняно з власними внутрішніми цілями, так і порівняно з рештою світу [26]. Навіть там, де програми виявилися ефективними у залученні інвестицій, створенні робочих місць та збільшенні експорту, існують занепокоєння щодо якості інвестицій та створення робочих місць, а також їхньої довгострокової життєздатності. Дійсно, нещодавній досвід Мадагаскару, який втратив десятки тисяч робочих місць у ВЕЗ внаслідок політичних потрясінь і подальшого призупинення дії Африканського закону про зростання і можливості (AGOA), може підкреслити крихкість моделей економічних зон, які були впроваджені в Африці до цього часу [27]. Невдалий вибір часу може бути однією з причин невдачі.

Стрімке розширення економічної зони Східної Азії та її внесок у експортно-орієнтоване зростання частково були зумовлені безпрецедентним періодом глобалізації. У 1980-х і 1990-х роках відбувалося стрімке розширення міжнародної торгівлі та транскордонних інвестицій, а також створення

глобальних виробничих мереж (ГПМ). Африканські країни, які створили програми пізніше, в середньому зіткнулися з більш жорстким конкурентним кліматом. У цьому можна звинуватити зростання і консолідацію "фабричної Азії", закінчення терміну дії Мультиволоконної угоди, консолідацію ГПС та нещодавнє зниження попиту на традиційних експортних ринках. Як наслідок, африканські країни, можливо, створили неправильну модель зони в неправильний момент.

Однак більша частина відповідальності лежить не на глобальному середовищі, а скоріше на плануванні та виконанні зон. Згідно з Т. Фароле, хоч африканські зони створили фізичні та регуляторні умови, які в більшості випадків були більш привабливими, ніж їхні національні ринки, ці покращення були далеко не достатніми для створення інвестиційного середовища, яке було б достатньо привабливим, щоб привабити міжнародних інвесторів глобальними альтернативами [28]. Африканські зони також не змогли досягти успіху через відсутність базової інфраструктури або регуляторну нестабільність.

Серед інших проблем, які переслідують африканські програми ВЕЗ, - недостатнє (і недостатньо ретельне) стратегічне планування; невдалий вибір місця розташування; недостатні інвестиції у сполучну та соціальну інфраструктуру за межами зони; слабка імплементаційна спроможність і низька внутрішня згуртованість; відсутність сталої підтримки на високому рівні та політичної стабільності. Хоча існує кілька причин, чому африканські зони не змогли досягти успіху, менш очевидно, чому саме так сталося. Після більш ніж 40-річного досвіду створення та функціонування ВЕЗ у світі не бракує досліджень, присвячених цим зонам. Незліченна кількість іноземних експертів та організацій розвитку інвестували час і гроші в це питання.

В рамках двосторонньої допомоги у сфері розвитку, азійські країни, які мають успішний досвід створення ВЕЗ, надають технічні знання та фінансову підтримку для розвитку ВЕЗ. Ці країни надали фінансування для низки африканських програм створення зон. Наприклад, кілька закордонних "зон

економічного і торговельного співробітництва" Китаю будуються в Африці. Приватні китайські девелопери також працюють у Танзанії, Нігерії та Сьєрра-Леоне, серед інших країн [29]. Уряди Кореї та Японії надають технічну допомогу ініціативам зі створення ВЕЗ у всьому регіоні. Сінгапурська компанія Olam International співпрацює з урядом Габону над створенням ВЕЗ.

З усіма цими світовими навичками та досвідом, незалежно від часу та місця, можна було б очікувати більшого успіху. Тим не менш, ВЕЗ часто не вдається досягти запланованих прибутків від експорту та зростання кількості робочих місць. Якщо країна не має монополії на виробництво або дуже великого внутрішнього ринку, то для того, щоб політика щодо ВЕЗ була ефективною, необхідно, щоб одночасно склалося багато умов. Серед них - місце розташування, політика, стратегія та планування, нормативно-правова база, митниця, адміністративна спроможність, менеджмент, політична воля та довгострокові зобов'язання. Хоча більшість з цих проблем є технічними за своєю природою, всі вони спираються на функціонуючу політичну економію.

Інвестори в африканські ВЕЗ часто обмежені слабким управлінням ВЕЗ, неефективною бюрократією та/або погано розробленою законодавчою базою. Такі проблеми можуть здаватися результатом недостатніх ресурсів або потенціалу. Однак, за своєю суттю, ці проблеми є результатом викривлених стимулів серед політиків та інших органів влади. Як наслідок, правила і практики є набагато більш викривленими, ніж мали б бути. Найочевиднішою формою шкідливого особистого інтересу є використання чиновниками переваг ВЕЗ, таких як доступ до дешевої землі та фіскальні пільги, для власної вигоди. Відомо кілька випадків шахрайських земельних оборудок за участю державних чиновників у ВЕЗ по всьому світу.

Було також кілька випадків, коли люди, призначені до ради регулятора ВЕЗ, мали політичні та комерційні інтереси в ВЕЗ. Як наслідок, вони використовують свій вплив для того, щоб впливати на закони про ВЕЗ таким чином, що це шкодить плану ВЕЗ в цілому [30]. Насправді, однак, корупція - це

лише незначна частина історії. Найчастіше викривлені стимули є результатом більш приземлених політичних реалій. Політики, зокрема, мотивовані електоральними перевагами, мають стимул використовувати ВЕЗ як інструмент для демонстрації відчутного прогресу та досягнень. Крім того, враховуючи короткостроковий характер виборчих циклів, акцент зазвичай робиться на короткострокових прибутках, що суперечить довгостроковій природі ВЕЗ. Політики зацікавлені у використанні ВЕЗ для надання переваг певним внутрішнім електоратам, таким чином придушуючи можливі внутрішньополітичні заворушення.

Ці політичні стимули мають значні наслідки для розробки та реалізації програм ВЕЗ. По-перше, видимий та ринковий характер ВЕЗ надає законодавцям стимул для впровадження системи ВЕЗ навіть тоді, коли існують простіші, швидші та дешевші альтернативи. Це призводить до затримок у впровадженні відповідної політики, оскільки створення законодавства та нормативно-правових актів про ВЕЗ, а також планування та реалізація великих інфраструктурних проектів потребують часу. Це підвищує ймовірність втрати ринкових можливостей. Бангладеш є гарною ілюстрацією протилежного. До створення ВЕЗ у Бангладеш діяла політика митних складів, яка дозволяла експортерам безмитно ввозити сировину та матеріали і зберігати їх "під заставу" для використання в експортних товарах.

Аналогічну функцію виконувала кенійська ініціатива "Виробництво під заставу". У поєднанні з існуючою національною схемою стимулювання інвестицій така програма надає багато переваг, притаманних експортно-орієнтованим програмам ЕПЗ. Якби такі країни, як Танзанія, скористалися цією стратегією, вони, можливо, мали б ціннісну пропозицію для експортно-орієнтованих інвесторів на початку існування AGOA (Закон про зростання та можливості Африки).

Натомість правові, адміністративні та фінансові перешкоди на шляху створення системи ВЕЗ загальмували її реалізацію більш ніж на десятиліття.

По-друге, стає політично привабливим зосередити державні ресурси на "головній основі" ВЕЗ, такій як інфраструктура, яку легше оцінити кількісно і продемонструвати громадськості як доказ прогресу. Інші основи ВЕЗ, такі як сприятливий бізнес-клімат, надійна законодавча база, компетентна та ефективна імплементація, створюють набагато менше політичного капіталу. Ці характеристики ВЕЗ не можуть бути оцінені або продемонстровані за допомогою моделей та художніх інтерпретацій. Зосередженість на видимих аспектах ВЕЗ часто призводить до того, що зони не здатні подолати обмеження інвестиційного клімату, які мали б бути причиною їхнього створення.

Наприклад, коли в 1970-х роках у Сенегалі було започатковано новаторську програму створення вільних зон, адміністративні перешкоди означали, що підприємствам часто доводилося чекати до року на отримання дозволу на створення вільної зони [31]. Південна Африка, яка має найкращу промислову інфраструктуру в Африці, розпочала свою програму створення зон промислового розвитку з масштабних інвестицій в інфраструктуру, але з регуляторним режимом, який майже нічим не відрізнявся від того, що інвестори могли б отримати у внутрішньому середовищі [32].

Оскільки капіталомісткі інвестиції в індустріальні парки є привабливими для розвитку, у політиків з'являється стимул не враховувати вартість альтернативних видів виробництва та землекористування. Незважаючи на те, що більшість африканських країн мають порівняльну перевагу в сільському господарстві, сільське господарство, як правило, розглядається в меншій мірі порівняно з виробничо-орієнтованими ВЕЗ. Більше того, просте визначення ділянки землі як ВЕЗ може значно підвищити її вартість.

Всі ці причини сприяли захопленню земель та шахрайським земельним операціям з метою отримання сільськогосподарських земель для перетворення їх на ВЕЗ, часто без належної компенсації особам, які використовували або займали ці землі раніше. Після прийняття в Індії Закону про ВЕЗ 2005 року було задокументовано масове захоплення земель, що призвело до "перетворення

родючих земель на цементні будівлі" [33,34]. Близько 100 000 сільських селян у В'єтнамі були виселені, щоб звільнити місце для промислових зон і комплексів. Згідно з оцінкою 2015 року, більше третини з них не отримали достатньої оплати праці, прямо чи опосередковано, за рахунок більших перспектив працевлаштування або покращення технічної чи соціальної інфраструктури [35]. Місцеві громади в Нігерії також протестували проти компенсації за землю та переселення поблизу спеціальної економічної зони Леккі. Ці суперечки незмінно призводять до затримок у реалізації проектів ВЕЗ. Загалом, вони сприяють можливості неоптимального використання землі. Політична мотивація якнайшвидше розповісти про успіх ВЕЗ призвела до того, що в багатьох ситуаціях ресурси спрямовувалися не на реалізацію проекту, а на його просування. Сенегал, наприклад, витратив мільйони доларів на просування програми зон франшизи через свої офіси з просування інвестицій по всьому світу. Тим часом на місцях у зоні не вистачало ресурсів, спроможності та політичної волі для забезпечення базового якісного інвестиційного середовища. Аналогічно, нігерійський проект Леккі просувається на ринку вже майже десять років, але так і не був реалізований.

Таким чином, попит на кількісні результати є стимулом для залучення більшої кількості фірм до ВЕЗ, незалежно від того, чи мають такі підприємства потенціал для конкуренції або для досягнення своїх інвестиційних та експортних цілей. Уряд може пом'якшити умови надання дозволів на створення ВЕЗ з метою залучення більшої кількості підприємств, багато з яких є недостатньо конкурентоспроможними для того, щоб зробити позитивний внесок у розвиток зони. Якщо адміністрація ВЕЗ має кількісні цілі, які можна виміряти, вона змушена надавати ліцензії на діяльність у зоні за низькою ціною. Одним з яскравих прикладів цього в африканських програмах зон є нездатність багатьох "відданих інвесторів" перейти до реальної діяльності на місцях.

Аналогічно, влада часто надає ліцензії на створення вільних зон з одним підприємством, незалежно від того, де воно розташоване. Цей метод поширився

по всій Африці, в тому числі в Гані, Сенегалі та Кенії. Хоча зони з одним заводом можуть бути ефективними в деяких ситуаціях, вони також дозволяють програмам зон залучати значну кількість інвесторів без урахування фіскальних наслідків міграції вітчизняних підприємств у систему ВЕЗ. Вони також призводять до ліцензування підприємств, що може бути проблематичним у світлі цілей програми ВЕЗ. Аналіз програм зон у Західній Африці, де статус вільної зони зазвичай надається окремим фірмам, показує, що, хоча програми спрямовані на залучення трудомісткого експорту, склад видів діяльності є значною мірою капіталомістким і (на регіональному рівні) імпортозамінним за своєю природою [36].

ВЕЗ також можуть бути привабливим інструментом для управління політичними електоратами. Це може бути вигідним, якщо зони дозволяють краще регулювання, ніж це було б можливо в іншому випадку. У випадку Маврикія, наприклад, перший план створення ВЕЗ був результатом процесу політичного компромісу, який дозволив провести значні політичні експерименти та трансформації. Однак ВЕЗ частіше використовуються як символ для задоволення регіональних інтересів, зокрема, з метою зниження рівня безробіття в неблагополучних регіонах. Як наслідок, зусилля та ресурси розпорошуються на величезну кількість ВЕЗ по всій країні, більшість з яких так і не починають діяти.

Існує також тенденція до недостатнього виділення інвестицій віддаленим регіонам, які не мають достатнього потенціалу для залучення інвестицій, як і з зоною, так і без неї. Це найбільш помітно в програмах ВЕЗ, які включають одну зону на область, провінцію або штат. Танзанія заявила про свої амбіції створити 25-30 зон по всій країні до 2030 року у 2012 році, ще навіть не маючи першої функціонуючої ВЕЗ. Таке розширення має значні бюджетні наслідки в Танзанії, як і в багатьох інших країнах. Так, Танзанія взяла на себе зобов'язання придбати землю та провести техніко-економічні обґрунтування по всій країні. Аналогічно, Південна Африка створює нову програму ВЕЗ, в рамках якої визначено 13 зон,

принаймні по одній у кожній провінції. Вона також зобов'язується провести дослідження по кожній зоні. Лесото має серйозні фінансові обмеження, які заважають владі інвестувати для задоволення попиту в центральних промислових районах. Тим не менш, уряд інвестував у розвиток зон у віддалених регіонах. Не дивно, ці зони залишилися незайнятими, тоді як обмеження пропозиції в центральних районах посилювалися.

У багатьох африканських зональних програмах уряд є одночасно і регулятором ВЕЗ, і їхнім девелопером. Як наслідок, його стимули, як правило, суперечать сприянню розвитку зон приватним сектором, незважаючи на потенційні національні вигоди. У Лесото державний девелопер індустріальних парків також виступає промоутером, регулятором та адміністратором режиму ліцензування. Надання урядом землі та виробничих приміщень за цінами, нижчими за ринкові, підірвало пропозицію промислових об'єктів з боку приватного сектору. Це призвело до гострого дефіциту виробничих площ і стало основним бар'єром для приходу нових ПП. Знову ж таки, цей досвід не обмежується Африкою. У Бангладеші, де державний орган є одночасно і регулятором, і девелопером/оператором, також було прийнято закон, що дозволяє створювати приватні зони. Однак перший проект приватної зони пролежав вісім років на надуманих підставах, очікуючи схвалення на отримання ліцензії на експлуатацію. ліцензії на експлуатацію.

2.2 Оцінка ефективності функціонування вільних економічних зон в Україні

Проблема розвитку економічної діяльності у спеціальних (вільних) економічних зонах (ВЕЗ) була визнана ще у 1992 році, коли в Україні було прийнято Закон "Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон". Тоді обговорювалися альтернативні концептуальні підходи до вирішення проблемних питань, що виникали при формулюванні пропозицій щодо створення спеціальних (вільних) економічних зон. Світовий

досвід створення та функціонування ВЕЗ, який нараховує понад століття, демонструє очевидну перевагу застосування такого типу організації економічної діяльності.

Саме визначення ВЕЗ («Частина території держави, на якій встановлено вільний режим для чужоземних інвестицій та пільгові економічні умови для підприємців» [37] носить назву спеціальної (вільної) економічної зони) та огляд окремих прийнятих Указів Президента України та законодавчих актів [38], які стосуються спеціальних (вільних) економічних зон, дає змогу зробити висновок, що усі вони передбачають пільгове оподаткування, встановлення режиму спеціальної митної зони, звільнення від обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті від реалізації продукції, товарів (робіт, послуг), вироблених або наданих у спеціальній економічній зоні, державні гарантії збереження у повному обсязі усіх майнових і немайнових прав інвесторів та суб'єктів підприємницької діяльності, що діють у зоні, у разі її ліквідації та ряд інших заохочувальних положень.

Однак науковці стверджують, що ефективного створення ВЕЗ не відбулося. У процесі ознайомлення з роботами [39], в яких розглядається існуюча ситуація, на нашу думку, стає зрозумілою необхідність побудови регуляторних механізмів формування та функціонування ВЕЗ. При створенні унікального економічного механізму для ВЕЗ та розробці умов для залучення іноземного капіталу найкраще починати з вимоги виконання наступних критично важливих завдань:

- полегшення адаптації іноземних підприємців до специфіки роботи в Україні;
- суттєве полегшення для іноземних учасників виходу на внутрішній ринок через ринок, потенційні виклики та можливості якого можуть стати вирішальним фактором міжнародної конкурентоспроможності українських підприємств;
- створення умов ведення бізнесу для вітчизняних учасників, наближених до міжнародних [39].

Очевидно, що така специфічна система ВЕЗ повинна застосовуватись до всіх фірм та організацій, що беруть участь у функціонуванні зони. Крім того, ми вважаємо, що дуже важливо зберегти незалежність ВЕЗ від процесів та системи управління поза зоною. І, без сумніву, ВЕЗ повинна мати окремий економічний режим, сформований як економічними, так і адміністративними методами.

При оцінці стратегій створення цього механізму ми будемо враховувати наступні підходи до економічного регулювання за характером впливу на економічну діяльність бізнес-організацій. В економічній літературі описані адміністративні, економічні, донорські та протекціоністські методи.

Адміністративні методи включають прямий державний вплив на фірму через централізоване забезпечення паливом і природними ресурсами, виконання планового виробничого контракту з підприємством, реформування організаційних і структурних компонентів юридичної особи.

Економічні методи відрізняються насамперед функціональним впливом, що проявляється в податковій політиці, нормах і правилах, контролі за цінами, валютному регулюванні. Однак економічна стратегія, така як регулювання внутрішньогалузевої кооперації, має прямий вплив.

Державні субсидії, податкові пільги та пільгові кредити є прикладами донорських методів. Всі вони є функціональними методами впливу на компанію.

Протекціоністські методи поділяються на методи прямого та функціонального впливу. До першої категорії належать стимулювання розвитку національної науки, техніки та технологій, квотування та ліцензування. До другої категорії належать заходи захисту від іноземної конкуренції [29].

Спеціальні економічні зони (ВЕЗ) та території пріоритетного розвитку (ТПР) в інтересах суспільства широко використовуються економічно розвиненими країнами як ефективний засіб накопичення та поширення зарубіжного досвіду господарювання та управління, а також підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. ВЕЗ і ТПР є елементами політики відкритої економіки України, які були створені з метою залучення

іноземних інвестицій, активізації ділової активності з іноземними інвесторами для збільшення експорту товарів і послуг, постачання на внутрішній ринок високоякісних товарів і послуг, залучення і впровадження нових технологій, ринкових методів господарювання, розвитку ринкової інфраструктури, поліпшення використання природних і трудових ресурсів і, як наслідок, прискорення економічного розвитку України.

Міжнародний досвід показує, що застосування фіскальних стимулів, пов'язаних з податковими пільгами для певних видів діяльності, є однією з найуспішніших стратегій функціонування ВЕЗ і ТПР. Пільги можуть стосуватися бази оподаткування (прибуток або дохід, вартість майна), її окремих складових (амортизаційні відрахування, витрати на заробітну плату, транспортні витрати тощо), рівня податкової ставки, а також конкретних питань постійного або тимчасового звільнення від оподаткування.

За результатами аналізу законодавства, що регулює створення відповідних спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, можна систематизувати наступні пільги для ВЕЗ і ТПР.

З таблиці 2.1 та 2.2 бачимо, що податкові пільги для бізнесу, який працює в ВЕЗ і ТПР, є значними, але, як показала практика, вони є неефективними. Навіть за наявності пільгового режиму оподаткування суб'єкти господарювання, що працювали в ВЕЗ і ТПР, не виконували своїх зобов'язань перед бюджетом, а ступінь реалізації інноваційних проектів не перевищував 10% [30] від запланованого показника. Крім того, більшість суб'єктів спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку використовували надані їм преференції для тінювих схем отримання прибутку, спрямованих насамперед на незаконне відшкодування ПДВ.

Таблиця 2.1

Основні пільги, які надавалися в ВЕЗ.

Назва території	Режим спеціальної митної зони	Звільнення від оподаткування		Звільнення від сплати		Звільнення від обов'язкового продажу ін. валюти	Звільнення від плати за землю
		Ввізного мита та ПДВ	Зборів до деяких бюджетних фондів	Ввізного мита та ПДВ	Зборів до деяких бюджетних фондів		
"Азов"	+	Ставка – 20%	+	-	+	+	+ (період освоєння ділянки)
"Донецьк"	+	Ставка – 20%	+	-	+	+	+ (період освоєння ділянки)
"Закарпаття"	+	Ставка – 20%	-	-	+	+	-
"Інтерпорт Ковель"	+	Ставка – 20%	-	-	+	+	+ (5 років)
"Курортполіс Трускавець"	+	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+	-	+	+ (період освоєння), наступні 10 років – 50% діючої
"Миколаїв"	+	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої, з 4 по 10 - реінвестиція	+	+ (5 років)	-	+	+ (5 років)
"Порто-франко"	+	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	-	-	+	-
"Порт Крим"	+	Ставка – 20%	+	-	+	+	+ (5 років)

Продовження таблиці 2.1

"Рені"	+	Ставка – 20%	+	-	+	+	-
"Славутич"	-	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої + (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	+	+	+ (3 роки), з 4 по 6 – 50% діючої
"Яворів"	-	+ (5 років), наступні – 50% -	-	+ (5 років)	+	-	+ (3 роки), наступні – 50% діючої

Джерело: складено на основі даних [40]

Таблиці 2.1 та 2.2 також демонструють, що податкові пільги для бізнесу, який працює в ВЕЗ і ТПР, є значними, але, як показала практика, вони є неефективними. Навіть за наявності пільгового режиму оподаткування суб'єкти господарювання, що працювали в ВЕЗ і ТПР, не виконували своїх зобов'язань перед бюджетом, а ступінь реалізації інноваційних проектів не перевищував 10% від запланованого показника. Крім того, більшість суб'єктів спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку використовували надані їм преференції для тіньових схем отримання прибутку, спрямованих, насамперед, на незаконне відшкодування ПДВ.

Таблиця 2.2

Основні пільги, які надавалися на ТПР.

Назва території	Режим спеціальної митної зони	Звільнення від оподаткування		Звільнення від сплати		Звільнення від обов'язкового продажу ін. валюти
		Прибутку	Інвестицій	Ввізного мита та ПДВ	Зборів до деяких бюджетних фондів	
Донецька обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+	+	-	-
Луганська обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	+	-	+ (5 років)
Закарпатська обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	+	-	-
АР Крим	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	+	+	+ (5 років)
м. Шостка (Сумська обл.)	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	-	-	+ (5 років)
Житомирська обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	-	-	+ (5 років)
м. Харків	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	-	-	+ (5 років)

Продовження таблиці 2.2

Чернігівська обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	-	-	+ (5 років)
Волинська обл.	+ (3 роки), з 4 по 6 рік – 50% діючої	+	+ (5 років)	+	-	-

Джерело: складено на основі даних [40]

Навіть за наявності пільгового режиму оподаткування суб'єкти господарювання, що працювали в ВЕЗ і ТПР, не виконували своїх зобов'язань перед бюджетом, а ступінь реалізації інноваційних проектів не перевищував 10% від запланованого показника. Крім того, більшість суб'єктів спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку використовували надані їм преференції для тіньових схем отримання прибутку, спрямованих насамперед на незаконне відшкодування ПДВ. Потенційні інвестори вбачають у нестабільній політичній та економічній ситуації, а також у заплутаності вітчизняного законодавства додаткові витрати коштів на визначення пільг у різних зонах і територіях, оскільки суперечливість законів про ВЕЗ і ТПР створює нерівні умови ведення бізнесу для суб'єктів на спеціальних територіях. Наприклад, відповідно до Законів України "Про оподаткування прибутку підприємств" та "Про податок на додану вартість", ставки податків, пільги, умови та порядок їх сплати можуть встановлюватися та змінюватися лише шляхом внесення змін до цих законів [41,42].

2.3 Перспективи впливу та ризику вільних економічних зон в системі міжнародної економічної діяльності

Однією з найважливіших ланок реалізації ідей відкритої економіки є створення вільних економічних зон. Їх функціонування пов'язане з лібералізацією та інтенсифікацією зовнішньоекономічної діяльності. Економіка вільних економічних зон є надзвичайно відкритою для решти світу, а митний, податковий та інвестиційний режими є сприятливими як для міжнародних, так і для місцевих інвестицій. На сучасному етапі розвитку світової спільноти багато науковців цікавляться проблемами вільних економічних зон. Оскільки існують і негативні наслідки, деякі вчені, політологи та економісти почали ставити під сумнів твердження, що існування вільних економічних зон є фактором розвитку та добробуту країн.

Глобальні економічні та ринкові умови швидко змінюються, і, як наслідок, спеціальні економічні зони з часом еволюціонують, щоб пристосуватися до нового комерційного та економічного середовища. Хоча ВЕЗ на ранніх стадіях, відомі на даний момент як "промислові зони", були успішними в багатьох країнах (у тому сенсі, що вони здебільшого досягали своїх початкових цілей - залучення ПІІ, сприяння експорту та заробітку іноземної валюти), вони також мали певні обмеження - вони мали тенденцію перетворюватися на анклави, мало пов'язані з місцевою економікою, і значною мірою покладалися на фіскальні стимули. Враховуючи ці обмеження, а також мінливе глобальне макроекономічне та регуляторне середовище, багато країн почали переходити до сучасної концепції ВЕЗ, які є більшими за розміром, мають міцніші зв'язки з місцевою економікою, є багатофункціональними і менше покладаються на стимули.

Щоб процвітати в цьому новому середовищі, кожен тип зони повинен бути пристосований до унікальних обставин приймаючої країни і використовувати її порівняльні переваги. Довгострокова перспектива є особливо важливою, оскільки економічний розвиток може тривати десятиліттями. У цьому контексті політики повинні докладати скоординованих зусиль для посилення синергії та

співпраці між різними сторонами. Загалом, кожен рік, кількість світових ВЕЗ росте (рис 2.1).

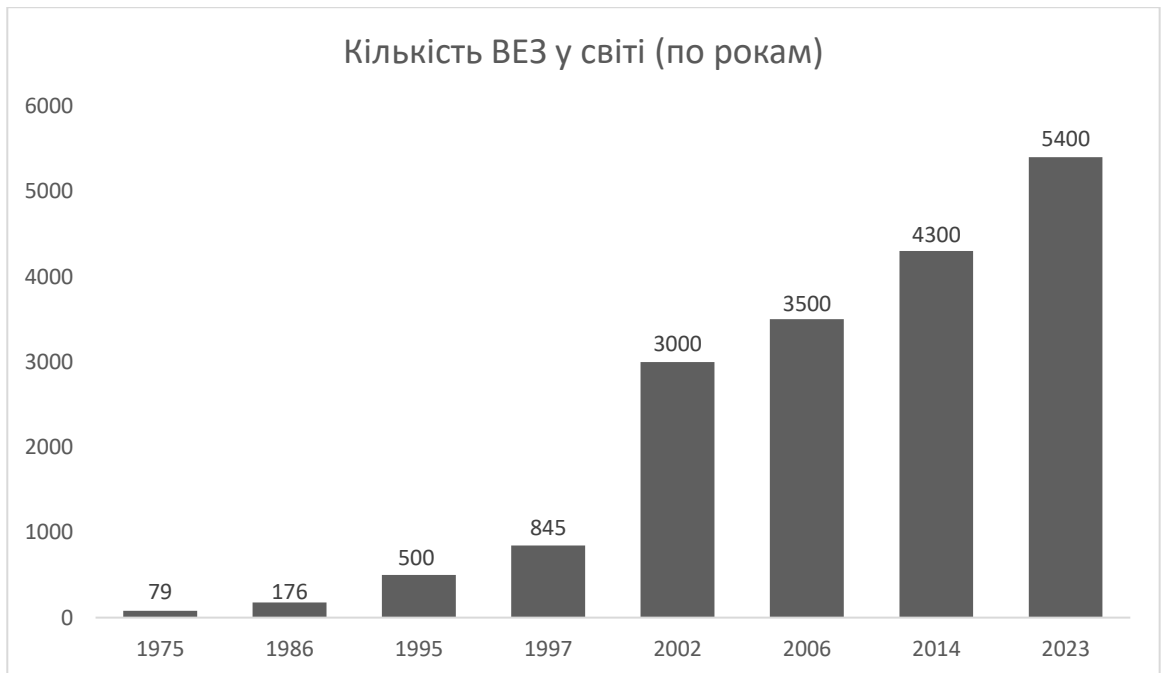

Рис. 2.1 Динаміка росту кількості світових ВЕЗ
Джерело: розроблено на основі даних [70]

Передбачувана і прозора нормативно-правова база необхідна для того, щоб забезпечити чіткість обов'язків і зобов'язань різних сторін, а також запропонувати девелоперам та інвесторам захист і передбачуваність. Така структура також допомагає гарантувати, що зони залучатимуть правильні інвестиції та будуватимуться з урахуванням високих комерційних, соціальних та екологічних стандартів. Міцна правова база також захистить зони від непередбачуваних небезпек, таких як політичні невдачі або втручання, а також спекуляція землею, серед іншого. Крім того, сильна і довгострокова державна підтримка сприяє розвитку зони, забезпечуючи спадкоємність політики і належне постачання різноманітних суспільних благ і послуг.

У той же час, тісна координація між центральним урядом і провінційними/місцевими органами влади та чітке визначення ролей кожного з них є дуже важливими для безперешкодної реалізації різних програм. У Сінгапурі, Республіці Корея, Малайзії, Китаї, Маврикії, Йорданії та інших

країнах з успішними програмами ВЕЗ відповідні закони та нормативно-правові акти вже існували або були прийняті на момент запуску програм; органи влади різних рівнів впроваджували ці закони та нормативно-правові акти за узгодженої, довгострокової підтримки.

Стратегії повинні бути повністю інтегровані в національну або регіональну промислово політику та стратегії економічного розвитку. Всі без винятку програми ВЕЗ повинні бути частиною широкого національного або регіонального порядку денного розвитку. Програми повинні бути розроблені таким чином, щоб найкращим чином доповнювати та підтримувати порівняльні переваги, які самі повинні бути підтверджені в процесі детального стратегічного планування, техніко-економічного обґрунтування та генерального планування, а також враховувати комерційну стійкість, цільові ринки та підприємства, траєкторію зростання, доступність інфраструктури, здатність до технологічних інновацій та екологічну стійкість [43]. Це ключ до забезпечення їхньої життєздатності та довгострокової стійкості на основі реального ринкового попиту [44]. Досвід Китаю, Кореї, Дубаю та Сінгапуру (вся країна може розглядатися як ВЕЗ) підкреслює цю тезу. Ці країни розглядають програми ВЕЗ як важливий інструмент у національному або регіональному порядку денному економічного та промислового розвитку, і забезпечили політичну підтримку або схвалення на найвищому державному рівні. Наприклад, у Південній Кореї експорт завжди був головним пріоритетом у процесі індустріалізації країни, і уряд запровадив велику кількість політичних інструментів для сприяння експортним галузям, особливо через ВЕЗ.

На території України можуть створюватись вільні економічні зони різних функціональних типів: вільні митні зони і порти, експортні, транзитні зони, митні склади, технологічні парки, технополіси, комплексні виробничі зони, туристсько-рекреаційні, страхові, банківські тощо. Окремі зони можуть поєднувати в собі функції, властиві різним типам вільних економічних зон.

Деякі з найважливіших проблем, з якими стикаються світові ВЕЗ, є наслідком невиконання обіцянок щодо створення інфраструктури світового класу, сприятливого інвестиційного клімату тощо. Це часто пояснюється труднощами в координації між численними державними установами. ВЕЗ мають забезпечувати складний пакет інфраструктури, законів та послуг. Хоча на таку координацію впливають влада, можливості та комунікації, в кінцевому підсумку вона визначається мотивацією конкретних установ та бюрократів, які в них працюють.

Основними недоліками ВЕЗ є корупція з боку державних чиновників при наданні пільг та інших преференцій окремим фірмам і підприємствам, а також інші зловживання через недосконалість органів державної влади та відсутність громадського контролю за їхніми діями. Інструменти галузевого, секторного та територіального стимулювання ділової активності, які потребують вдосконалення, так як виступають недоліками ВЕЗ:

- несистемність застосування і/або невідповідність критерію збалансування інтересів інвестора і регіону преференцій;
- перетікання інвестиційної активності з інших секторів економіки та територій;
- низька технологічність і висока мобільність капіталів;
- недостатній рівень зовнішньої конкурентоспроможності продукції (робіт, послуг) суб'єктів ВЕЗ;
- невідповідність видової і покраїнної структури зарубіжних інвестицій специфіці інвестиційної діяльності у окремих сферах економічної діяльності, галузях та регіонах;
- недостатня активність органів господарського управління ВЕЗ у залученні зарубіжних і вітчизняних інвестицій; – некерованість і хаотичність процесів розбудови територій ВЕЗ, зокрема відведення земельних ділянок з надмірним ландшафтним навантаженням та елементами корупційних проявів [46].

Також, великою проблемою для вез є злочинність. Злочинність у ВЕЗ може набувати різних форм. Згідно з дослідженням Міжнародної митної організації, можна навести такі приклади.

- імпорт та експорт заборонених або регульованих товарів (наприклад, підроблених продуктів харчування та одягу), флори та фауни, що охороняються, а також культурних цінностей;
- ухилення від сплати митних платежів при незаконному ввезенні товарів на митну територію країни поза межами ВЕЗ;
- ухилення від сплати податків, наприклад, шляхом неправдивого переказу грошей фірмі, яка користується податковими пільгами, оскільки працює у вільній економічній зоні;
- відмивання грошей, наприклад, - використання незаконно отриманих грошових доходів для придбання товарів на підприємствах ВЕЗ [47].

Ці та інші види незаконної діяльності можуть, звичайно, відбуватися як в межах, так і за межами ВЕЗ. ВЕЗ є привабливою для злочинців не тому, що контрабанду важко здійснити у "звичайному" порту, а тому, що митний контроль у ВЕЗ, як правило, менш ретельний, ніж деінде в країні. Зрештою, мета вільної економічної зони - зменшити бюрократичну тяганину, одночасно заохочуючи торгівлю та інвестиції. Те ж саме може стосуватися податкового, фінансового та іншого моніторингу, залежно від типу ВЕЗ.

Висновки до Розділу 2

Як показав аналіз, вільні економічні зони стають дедалі популярнішими в усьому світі. Однак суперечливі результати в багатьох економіках, країнах і регіонах свідчать про те, що зони не є панацеєю для зростання. Для досягнення успіху зони мають бути ефективно впроваджені та ретельно пристосовані до конкретних умов країни. Вони не є придатними інструментами розвитку в кожному контексті. Враховуючи складні та різноманітні умови, в яких

функціонують програми зон, необхідна всеосяжна база для керівництва діяльністю ВЕЗ у країнах, де вони вважаються доцільними. Така система повинна чітко визначати обов'язки та відповідальність уряду та приватного сектору. Ключовими питаннями є створення необхідної нормативно-правової бази, здійснення необхідного стратегічного планування та оцінки доцільності ведення бізнесу, пошук шляхів забезпечення належної інфраструктури, а також встановлення відповідальних соціальних та екологічних стандартів.

Проаналізувавши африканські країни, можна ствердити, що африканські ВЕЗ, як і українські, не змогли досягти значних успіхів у сфері інвестицій, зайнятості та експорту, як порівняно з власними внутрішніми цілями, так і порівняно з рештою світу. Навіть там, де програми виявилися ефективними у залученні інвестицій, створенні робочих місць та збільшенні експорту, існують занепокоєння щодо якості інвестицій та створення робочих місць, а також їхньої довгострокової життєздатності. В роботі, було проаналізовано головні правові, адміністративні та фінансові перешкоди щодо утворення успішних ВЕЗ в цих країнах.

Також, було проаналізовано діячі Українські ВЕЗ та виділено основний їх недолік, який заключається в злочинності, а саме: корупція з боку державних чиновників при наданні пільг та інших преференцій окремим фірмам і підприємствам, а також інші зловживання через недосконалість органів державної влади та відсутність громадського контролю за їхніми діями.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ПРІОРИТЕТІВ РОЗВИТКУ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН

3.1 Рекомендації щодо політики розвитку вільних економічних зон

На думку автора, одним з головних чинників для розвитку вільних економічних зон є політекономічний аналіз. Політекономічний аналіз розглядає ефективність і слабкі сторони уряду, а також людей, які входять до їх складу. Уряди зазвичай розглядаються як "чорний ящик" в економіці, а політика створює правила, за якими економічні агенти поведуться, що вважаються екзогенними [58]. Перш ніж розглядати політику як інструмент точного налаштування економічних результатів, необхідно зробити кілька припущень про те, як працюють уряди. По-перше, політики повинні мати доступ до всіх необхідних даних та інформації, щоб передбачити результати певної політики.

Щоб зрозуміти, як ВЕЗ стають успішними, уряди часто дивляться на симптоми успіху ВЕЗ, а не на його причини. Політекономічний аналіз в цьому розділі передбачає, що активи, які зазвичай називають причинами успіху ВЕЗ, такі як інфраструктура, вигідне розташування та сприятливе бізнес-середовище, є скоріше симптомами успішної координації та узгоджених стимулів. Макроекономічні показники можуть виявити лише ці симптоми успіху. Тому спроби копіювати схеми "найкращих практик" ВЕЗ за рівнем інвестицій в інфраструктуру, стратегічним позиціонуванням чи регуляторними режимами є марними. Обговорювані тут політекономічні фактори завжди втручатимуться і формуватимуть розрив між де-юре та де-факто середовищем ВЕЗ. Масштаб і характер цього розриву, зрештою, визначає різницю між успіхом і невдачею.

Підходячи до розробки та впровадження ВЕЗ, уряд повинен прагнути створити надійну політичну економіку, в якій ВЕЗ будуть успішними, незважаючи на неминучі та природні недоліки як уряду, так і державних службовців. Політики повинні визнати ці недоліки і зрозуміти, які перешкоди на

шляху до успіху ВЕЗ вони спричиняють. Тільки тоді можна буде знайти засоби, спрямовані на усунення першопричин невдач ВЕЗ.

ВЕЗ потребують проектів, які працюють, незважаючи на обмеження, пов'язані з викривленими стимулами та недостатніми знаннями. Чим більш помітними є політекономічні проблеми, тим більш обережним має бути уряд при формуванні політики та інституцій, що регулюють ВЕЗ. Політекономічний аналіз побудований таким чином, щоб розглянути два широкі напрямки в політичній економії, а саме: викривлені стимули та недостатнє знання.

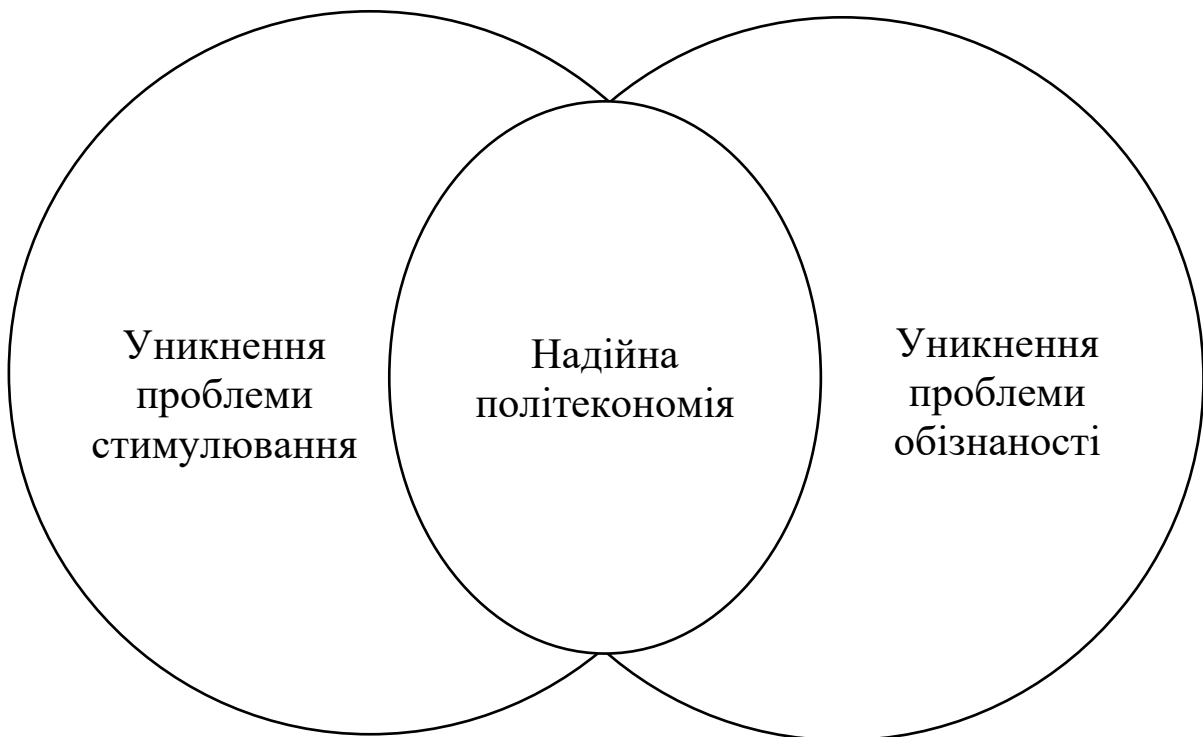

Рис. 3.1 - Фундамент для успішної політичної економії ВЕЗ.

Джерело: [26]

Визнаючи складність політичної економії, можна запропонувати варіант пом'якшення її негативних наслідків шляхом впровадження процедурних, політичних та інституційних засобів.

Важливою відправною точкою є забезпечення прозорості в процесі розгляду питання про доцільність створення ВЕЗ та тип режиму ВЕЗ, який буде запроваджено. Уряди, які проводять відкриті та публічні дебати щодо програми ВЕЗ, з меншою ймовірністю будуть страждати від обох видів політико-

економічних проблем. До таких обговорень слід залучати вітчизняний бізнес, місцеві громади та засоби масової інформації. Публічні дискусії можуть виявити негативні стимули, які зрештою можуть підірвати програму ВЕЗ, незалежно від того, чи пов'язані вони з землею, компаніями та видами діяльності, які просуваються, або структурою прийняття рішень в рамках програми. Вони також допомагають вирішити проблему знань. Питання, які в іншому випадку не були б розглянуті, ймовірно, з'являться в результаті широкого обговорення всіх частин програми. Крім того, неодмінно будуть залучатися фахівці для надання технічної експертизи, і майже напевно будуть вивчатися методи і досвід інших країн. Гарний приклад цього, відбувся після відносної невдачі програми зон промислового розвитку в Південній Африці. Одночасно з процесом реорганізації цього режиму в більш масштабну програму ВЕЗ відбулося тривале і активне громадське обговорення. Ці дебати відіграли важливу роль у формуванні програми для забезпечення більшої гнучкості для задоволення місцевих потреб, а також для обмеження ступеня нерівності, до якого режим може привести місцевих інвесторів.

Прозорість пов'язана з процесом проведення ретельних оцінок ринкового попиту та техніко-економічних обґрунтувань, а також з наданням цих висновків для громадського контролю. Занадто часто техніко-економічні обґрунтування розглядаються як процедурні заходи, в які необхідно "поставити галочку" для того, щоб інвестиції продовжували здійснюватися. Тим не менш, вони мають вирішальне значення для вирішення питань знань про ВЕЗ, оскільки вони вимагають поглибленої оцінки очікуваних витрат ВЕЗ, а також майбутнього попиту. Техніко-економічні обґрунтування можуть також допомогти у виявленні випадків неправильного вибору стимулів. Комплексна оцінка також необхідна при відборі приватних девелоперів і великих якірних орендарів, які можуть мати право на отримання державних субсидій. Дуже важливо уникати головних девелоперів, які не мають необхідної технічної або фінансової компетенції, або

на вибір яких вплинули особисті та/або політичні мотиви. Юридичні, комерційні та фінансові питання мають бути предметом належної перевірки.

Присутність приватного сектору як провідного інвестора має вирішальне значення для вирішення проблеми знань, а також деяких питань стимулювання, які виникають на етапі техніко-економічного обґрунтування. ВЕЗ, що включають як державні, так і приватні інвестиції, можуть зазнати невдачі через проблеми зі стимулами та знаннями. Деякі з найуспішніших ВЕЗ управляються урядом або державними компаніями, як, наприклад, у Китаї, Сінгапурі, Об'єднаних Арабських Еміратах та Малайзії. Однак приватний сектор може допомогти заповнити прогалини в знаннях. Приватні компанії, як правило, краще розуміють комерційну реальність і можуть надати технологічну та управлінську компетенцію. Вони також мають стимул готуватися до довгострокового зростання, оскільки не обмежені короткостроковими урядовими обмеженнями. Крім того, готовність приватного сектору вкладати кошти в проект ВЕЗ є ринковим сигналом, який свідчить про його життєздатність. Таким чином, це може слугувати додатковим захистом від підприємств з мінімальною комерційною життєздатністю. Міжнародний досвід Домініканської Республіки, Колумбії, Філіппін та інших країн демонструє, що приватний сектор підвищує довіру до індустріального парку та розширює коло можливих інвесторів. Як наслідок, приватні парки, як правило, стягують вищі витрати з кінцевих користувачів і залучають більше видів діяльності з високою доданою вартістю.

3.2 Прогноз розвитку вільних економічних зон в Україні та світі

У сучасних умовах макроекономічної нестабільності та посилення конкуренції, перспективи економічного розвитку визначаються створенням нових умов ведення бізнесу, що досягається шляхом розвитку високотехнологічних виробництв, підвищення кваліфікації працівників та

ефективності управлінських структур. Особливі місця для розвитку промислових, торговельних, винахідницьких та інших подібних підприємств є драйверами зростання регіональних економічних систем. Такими спеціальними майданчиками можуть бути "спеціальні економічні зони" різних функціональних типів, такі як зони вільної торгівлі, вільні порти, місця, зони державного митного регулювання, розташовані за їх межами, виробничі зони, де надаються пільги компаніям, зайнятим у певному секторі економіки, технопарки, де створюються найбільш сприятливі умови для реалізації інноваційних проектів, і так далі.

Світовий досвід показує, що створення вільних економічних зон є ефективним інструментом залучення прямих іноземних інвестицій в економіку. Наприклад, одна вільна економічна зона отримала третину всіх інвестицій в Об'єднаних Арабських Еміратах. Позитивний економічний вплив китайських вільних зон оцінюється щорічними темпами зростання ВВП від 6 до 10%, понад 40% високотехнологічного експорту та концентрацією іноземного капіталу на рівні понад 70%. У перший рік після відкриття ВЕЗ у Туреччині прямі інвестиції зросли на 26%, а реальний ВВП - на 3,2%. Протягом тридцяти років щорічне зростання прямих іноземних інвестицій становило в середньому 30%. [53]

Крім того, спеціальні економічні зони переносять центр ваги регулювання соціально-економічних процесів на регіональний рівень, стаючи фактором їх зростання, а також формуючи привабливий інвестиційний клімат у регіоні.

В Україні створено 11 спеціальних економічних зон та 72 території пріоритетного розвитку (ТПР), на яких реалізується 399 інвестиційних проектів на загальну суму 4,9 млрд доларів США. Регіональний розподіл інвестицій у ВЕЗ і ТПР України (за регіонами) виглядає наступним чином: Донецька - 58,8%, АР Крим - 9,8%, Закарпатська - 9,7%, Львівська - 8,6%, Харківська - 3,7%, Житомирська - 2,8%, Миколаївська - 1,9%, Одеська - 1,7%, Волинська - 1,2%, м. Київ - 1. Їх активний розвиток спостерігався у 2000-2005 роках. За цей час було створено 50 тис. нових робочих місць, а зростання інвестицій випереджало зростання ВВП в середньому у 2,5 рази.

Сукупна частка розвитку ВЕЗ у національній економіці зросла з 1,9% до 7,31%, що свідчить про загалом сприятливі тенденції. Середнє значення для регіонів, на які поширюється дія ВЕЗ, зросло з 5,98 до 9,81% [5]. Слід також підкреслити, що економічні показники України стабільно зростали в період з 2000 по 2005 рік. Навіть після врахування спаду 2005 року середній темп зростання ВВП становив 6-7% [54]. При цьому темпи інфляції, ступінь фіскальної збалансованості та рівень державного зовнішнього боргу знаходяться в межах макроекономічної стабільності.

Незважаючи на позитивні показники та динаміку, Законом України "Про Державний бюджет України на 2005 рік" від 25.03.2005 р. № 2505 було скасовано всі пільгові умови оподаткування та державні гарантії захисту інтересів суб'єктів підприємницької діяльності, які були надані в межах діючих спеціальних зон у 2005 році за результатами проведеної Мінекономіки оцінки ВЕЗ і ТПР. Крім того, було призупинено розгляд та затвердження нових інвестиційних пропозицій у ВЕЗ і ТПР. Таке рішення було прийнято через те, що ефективність цих зон виявилася недостатньою, а цілі, заявлені на початку, не були досягнуті.

Дослідники функціонування ВЕЗ і ТПР розходяться в думках щодо доцільності створення таких зон в Україні, але ООН у своїй доповіді "Роль зон переробки експорту і подібних механізмів в економічному розвитку" визнала вільні економічні зони одним із значних досягнень другої половини ХХ століття, оскільки вони відіграли значну роль в економічній інтеграції та прискорили використання інновацій. Отже, давайте глибше розглянемо причини, чому уряд втратив інтерес до їхнього подальшого функціонування.

Фундаментальною причиною скасування ВЕЗ і ТПР було те, що вони створювали більше втрат, ніж приносили користі державній економіці, утворюючи так звані "чорні діри" в державному бюджеті. Загальна сума втрачених податків та інвестованих ресурсів значно перевищувала "прибутки", отримані від функціонування спеціальних правових зон. Такий сценарій стався тому, що, з одного боку, було проігноровано базову передумову, покладену в

основу концепції створення спеціальних зон, а з іншого боку, не було створено необхідних умов для їх функціонування та розвитку.

Згідно з економічною теорією, створення спеціальних сприятливих регіонів рекомендується в умовах, коли йдеться про "молоді галузі", як допомога для нового (інноваційного) виробництва. Для того, щоб галузь стала конкурентоспроможною, потрібен певний рівень виробництва. Як наслідок, уряд може запропонувати тимчасову допомогу бізнесу у вигляді податкових пільг для заохочення інвестицій та НДДКР, а також митних обмежень, щоб захистити галузь від іноземної конкуренції. З іншого боку, наші ВЕЗ не залучили іноземних інвестицій у високотехнологічне виробництво. Більшість проектів були в традиційних і непродуктивних українських секторах, таких як металургія, будівництво та видобуток вугілля. Крім того, вільні економічні зони часто використовувалися для здійснення сумнівних імпорتنих схем.

Останні пов'язані з вітчизняними фірмами, які реінвестують прибутки, раніше виведені в офшорні зони на Кіпрі, Віргінських островах і в Нідерландах для податкової оптимізації за допомогою трансфертного ціноутворення. Водночас, підприємства за межами привілейованої зони зазнають підвищених виробничих витрат, що ускладнює збут їхньої продукції. Диспаритет цін між ВЕЗ та іншими зонами сприяв зростанню тіньового бізнесу. Як наслідок, вільні економічні зони стали своєрідною формою "природної монополії" для регіонів України. Іноземні інвестори при виборі об'єктів для інвестування орієнтуються не стільки на податкові пільги, скільки на інституційні умови, які визначають довгостроковий потенціал розвитку та ймовірність швидкого отримання вигод від пільгових зон. Ці фактори включають добре розвинену інфраструктуру, відносно недорогу висококваліфіковану робочу силу, близькість до транспортних вузлів та міст збуту, відсутність корупції, відкрите та однозначне правове середовище.

Непрямим підтвердженням цього висновку в українських реаліях є опитування, проведене серед інвесторів, щодо головних перешкод на шляху

залучення інвестицій в Україну. Найвищу оцінку з максимальних 10 балів отримали такі бар'єри: широке розповсюдження корупції (8,5 балів), недовіра до судової системи (7,5 бала), непередбачуваний валютний курс, нестабільна фінансова система (по 6 балів), обмеження на рух капіталу та валютне регулювання (5,5 бала), а от високі податкові ставки посіли останнє місце (2,9 бала) [55].

Всі вищезазначені фактори заважали українським територіям, які належали до вільних економічних зон, розвиватися належним чином, але, незважаючи на це, були реалізовані наступні переваги: залучення іноземного капіталу та розширення експортної бази; інтенсифікація зовнішньої торгівлі; вирішення питань зайнятості шляхом створення нових робочих місць; поліпшення платіжного балансу країни за рахунок збільшення зовнішніх надходжень. Як наслідок, залучення інвестицій в українську економіку стикається з цілою низкою проблем, починаючи з інституційних рамок і закінчуючи формуванням сприятливого інвестиційного клімату. Створення сприятливого інвестиційного клімату є необхідною, але недостатньою умовою для довгострокового економічного зростання.

Україна швидко втрачає притаманні їй конкурентні переваги, які включають значний промисловий та економічний потенціал, ресурси та людський капітал, а також географічне розташування. Компенсувати ці втрати можна лише шляхом пошуку та інвестування у сфери економічного розвитку. Щоб досягти переходу від сировинної колоніальної економіки до високотехнологічної індустріальної держави, вони повинні включати високотехнологічні та інноваційні підприємства.

Навіть у кризові часи спеціальні економічні зони є критично важливими для створення національної економічної інноваційної системи та нових шансів для зростання високотехнологічних виробництв у промислово-виробничих зонах. ВЕЗ з часом мають стати платформою для реалізації інноваційних ініціатив, зокрема, у сфері нанотехнологій, інформаційних технологій та

створення нових матеріалів. Однак досягнення бажаного результату недосяжне без визначеної та економічно ефективної інноваційної та інвестиційної програми для кожної унікальної ВЕЗ. Також життєво важливо визначити потенційні сфери для зростання. В умовах обмежених ресурсів ми повинні визначати пріоритети та розвивати точки зростання, а не робити все й одразу.

Перспективними галузями для України можуть стати машинобудування, інформаційно-комунікаційні технології, АПК. Що стосується агропромислового комплексу, то необхідно створити умови для розвитку ефективного підприємництва в цій сфері, з акцентом на домінування в АПК наукомістких виробництв, виробництво засобів виробництва для всіх галузей АПК, промислово переробку сільгосппродукції, тобто тих ланок, де створюється висока додана вартість. Створення комплексних ВЕЗ у формі спеціальних економічних зон або зон вільного підприємництва, де резиденти можуть отримати такі тимчасові пільги, як часткове або повне звільнення від податку на прибуток, звільнення від податку на нерухомість і землю, звільнення від сплати ПДВ при імпорті товарів (сировини, обладнання), є найбільш прийнятною формою організації умов для пільгового підприємництва в цій сфері.

Індустріальні та виробничі індустріальні парки часто розглядаються як зручна платформа для промислового використання, де створені умови для сприяння логістичним операціям, легкий доступ до інфраструктури, сировини та робочої сили, а також можливість експорту готової продукції. Цей тип є привабливим для інвесторів, зацікавлених у вкладенні коштів у розвиток промислових комплексів.

Для розвитку інформаційно-комунікаційних технологій слід використовувати економічні зони у формі технологічних парків та інноваційних центрів. Технологічний парк - це професійно керована організація, основною метою якої є підвищення добробуту місцевої громади шляхом сприяння розвитку винахідницької культури та конкурентоспроможності креативних фірм і наукових організацій. Для досягнення цих цілей технологічний парк сприяє і

контролює потоки знань і технологій між університетами, науково-дослідними інститутами, бізнесом і ринками. Він сприяє формуванню та зростанню інноваційного бізнесу через процедури інкубації та спін-офф [56]. На території технологічних та індустріальних парків зазвичай передбачені умови для отримання податкових пільг. Резиденти таких зон, наприклад, звільняються від усіх основних податків, включаючи податок на прибуток, ПДВ з продажу та ПДВ на ввезення в Україну спеціального обладнання; земельний податок на ділянки в межах пільгових територій на період будівництва капітальних об'єктів для майбутньої діяльності резидентів; податок на нерухомість на об'єкти території; офшорний податок на дивіденди, що виплачуються засновникам; звільнення від обов'язкового продажу валюти, отриманої від реалізації їхньої продукції. Працівники резидентів також можуть мати право на пільги, такі як зменшення внесків на соціальне страхування, а їхні доходи можуть оподатковуватися за нижчою ставкою. Однак, як показав вітчизняний досвід, досягнення бажаних пільг вимагає визначеної та економічно ефективної інноваційно-інвестиційної програми для кожної унікальної ВЕЗ.

З цією метою рекомендується надати органам місцевого самоврядування чіткі повноваження щодо відбору інвестиційних проектів, які вони вважають важливими для реалізації на регіональному рівні. Місцеві органи влади мають сильніший стимул створювати найкращі умови для інвесторів і більше важелів для надання повної підтримки в реалізації інвестиційних проектів. Крім того, на відміну від минулого, коли більшість зон створювалися урядом, зараз все більше зон розвиваються на основі державно-приватного партнерства (ДПП) із залученням все більшої кількості приватного сектору. За таких обставин державний сектор часто виконує такі обов'язки, як розробка прозорості та однозначної нормативно-правової бази, надання землі та ефективних державних послуг, фінансування базової інфраструктури та нагляд за приватними девелоперами або операторами. На противагу цьому, партнер з приватного сектору відповідатиме за будівництво та управління зонами, а також за надання

певної інфраструктури та послуг на місці, таких як управління активами, глобальна інформаційно-пропагандистська діяльність та зв'язки з інвесторами.

Висновки до розділу 3

Згідно із проведеним аналізом, ВЕЗ в Україні є неефективними, адже іноземні інвестори при виборі об'єктів для інвестування орієнтуються не стільки на податкові пільги, скільки на інституційні умови, які визначають довгостроковий потенціал розвитку та ймовірність швидкого отримання вигод від пільгових зон. Ці фактори включають добре розвинену інфраструктуру, відносно недорогу висококваліфіковану робочу силу, близькість до транспортних вузлів та міст збуту, відсутність корупції, відкрите та однозначне правове середовище. Також, підтвердженням цього висновку в українських реаліях є опитування, проведене серед інвесторів, щодо головних перешкод на шляху залучення інвестицій в Україну. Найвищу оцінку з максимальних 10 балів отримали такі бар'єри: широке розповсюдження корупції (8,5 балів), недовіра до судової системи (7,5 бала), непередбачуваний валютний курс, нестабільна фінансова система (по 6 балів), обмеження на рух капіталу та валютне регулювання (5,5 бала), а от високі податкові ставки посіли останнє місце (2,9 бала). В першу чергу, потрібно вирішити саме ці проблеми.

Також, на думку автора, перспективним для України буде використання політекономічного аналізу, та розділ вищеперелічених проблем на два суб'єкти аналізу – проблеми стимулювання та проблеми обізнанності. Як показав аналіз, використання політекономії вже допомогло багатьом неефективним ВЕЗ в Азіатському та Африканському регіонах.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних основ показав, що з моменту створення спеціальних (вільних) економічних зон не існувало визначеної форми, стратегії, процесу чи цілей їх розвитку та функціонування. Згідно із нормативно-законодавчою базою, ВЕЗ – це частина території України, в якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності і порядок застосування та дії законодавства України. На території спеціальної (вільної) економічної зони впроваджуються пільгові митні, валютно фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних й іноземних юридичних та фізичних осіб

Аналіз показав, що впровадження ВЕЗ у світовій практиці свідчить про високий позитивний ступінь їх впливу на економічні процеси країн, що їх створюють. З метою стимулювання економічної активності через створення ВЕЗ країни з різним рівнем економічного розвитку використовують різні форми ВЕЗ, які в майбутньому, з розширенням їх промислового та науково-технічного розвитку, будуть використовувати нові типи ВЕЗ.

Економічна основа може бути змінена на ВЕЗ вищого покоління, "дорослішаючи" до задоволення сучасних потреб країн-реципієнтів. Різні типи ВЕЗ беруть участь у процесі інтеграції національних економік у світове господарство відповідно до своїх функціональних можливостей та обраної сфери діяльності. Так, торговельно-складські зони слугують інфраструктурними центрами зовнішньої торгівлі та транспортних комунікацій, сприяючи розвитку глобальних логістичних мереж. Фінансово-банківські центри, які здійснюють міжнародні розрахунки, полегшують транскордонні грошові перекази.

Вільні економічні зони зростають у всьому світі, і ця концепція набуває все більшого визнання. Однак неоднозначні результати в різних економіках, країнах та регіонах свідчать про те, що зони не є панацеєю для розвитку. Щоб бути успішними, зони повинні впроваджуватися належним чином і ретельно адаптуватися до конкретної ситуації в країні. Вони не є придатним інструментом розвитку в кожній ситуації. Враховуючи складні та неоднорідні умови, в яких

діють програми розвитку зон, необхідна чітка структура, яка б керувала діяльністю ВЕЗ у країнах, де вони вважаються доречними. Такі рамки повинні включати чіткий розподіл ролей та обов'язків між урядом та приватним сектором. Ключовими питаннями є створення необхідної нормативно-правової бази, проведення стратегічного планування та оцінки доцільності ведення бізнесу, пошук шляхів забезпечення належної інфраструктури та встановлення відповідальних соціальних та екологічних стандартів.

Проаналізувавши африканські країни, можна ствердити, що африканські ВЕЗ, як і українські, не змогли досягти значних успіхів у сфері інвестицій, зайнятості та експорту, як порівняно з власними внутрішніми цілями, так і порівняно з рештою світу. Навіть там, де програми виявилися ефективними у залученні інвестицій, створенні робочих місць та збільшенні експорту, існують занепокоєння щодо якості інвестицій та створення робочих місць, а також їхньої довгострокової життєздатності. В роботі, було проаналізовано головні правові, адміністративні та фінансові перешкоди щодо утворення успішних ВЕЗ в цих країнах.

Згідно із проведеним аналізом, ВЕЗ в Україні є неефективними, адже іноземні інвестори при виборі об'єктів для інвестування орієнтуються не стільки на податкові пільги, скільки на інституційні умови, які визначають довгостроковий потенціал розвитку та ймовірність швидкого отримання вигод від пільгових зон. Ці фактори включають добре розвинену інфраструктуру, відносно недорогу висококваліфіковану Вробочу силу, близькість до транспортних вузлів та міст збуту, відсутність корупції, відкрите та однозначне правове середовище. Також, підтвердженням цього висновку в українських реаліях є опитування, проведене серед інвесторів, щодо головних перешкод на шляху залучення інвестицій в Україну. Найвищу оцінку з отримали такі бар'єри: широке розповсюдження корупції, недовіра до судової системи, непередбачуваний валютний курс, нестабільна фінансова система, обмеження на

рух капіталу та валютне регулювання, а от високі податкові ставки посіли останнє місце.

Також, на думку автора, перспективним для України буде використання політекономічного аналізу, та розділ вищеперелічених проблем на два суб'єкти аналізу – проблеми стимулювання та проблеми обізнанності. Як показав аналіз, використання політекономії вже допомогло багатьом неефективним ВЕЗ в Азійському та Африканському регіонах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Marshall, Alfred. Principles of economics: unabridged eighth edition. Cosimo, Inc., (2013 [1890]).
2. D. Keeble, L. Nachum Transactions of the Institute of British Geographers, 27 (1) (2002), pp. 67-90.
3. Porter, Michael E. Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance, 2011.
4. P. Maskell, A. Malmberg Cambridge Journal of Economics, 23 (2) (1999), pp. 167-185.
5. Special economic zones: performance, lessons learned and implications for zone development. — The Multi-Donor Investment Climate Advisory Services of the World Bank Group (FIAS), 2008.
6. Special economic zones in South Asia. — Semil Shah, 01.04.2018 / Harvard University for the World Bank Group [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.innovations.harvard.edu/cache/documents/1247/124771.pdf>.
7. Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 № 2673-ХІІ.
8. Special Economic Zone SEZ. — Financial Times LEXICON, 2019.
9. World Bank. "Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development." The Multi Donor Investment Climate Advisory Service. April (2018).
10. TRANSNATIONAL CORPORATIONS: WHAT REGULATIONS? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.stopcorporateimpunity.org/transnational-corporations-what-regulations/>
11. Zeng, Douglas Zhihua. "Special economic zones: Lessons from the global experience." PEDL synthesis paper series 1.1 (2016): 1-9.
12. Murphy, Richard T., and William Lee Baldwin. "Business moves to the industrial park." Harvard Business Review 37.3 (1959): 79-88.
13. Moudi, Mahdi, and Hamid Hajihosseini. "Science and technology parks, tools for a leap into future." Interdisciplinary journal of contemporary research in business 3.8 (2021): 1168-1176.
14. World Bank. "Special economic zones: performance, lessons learned, and implications for zone development." The Multi Donor Investment Climate Advisory Service. April (2018).
15. Heikkilä, Marikka, et al. "Business model metrics: an open repository." Information Systems and e-Business Management 14 (2016): 337-366. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10257-015-0286-3>

16. Figlioli, Aline. "Financing of technology parks originated from public-private partnerships: Outlining business models." Unpublished manuscript, School of Economics, Business and Accounting, University of São Paulo (2017).
17. Angulo-Cuentas, G., Arenas Diaz, P., Carballido, L., & Lizarazo, M. (2013). Science and technology parks' characterization based on their business model. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/260018057_SCIENCE_AND_TECHNOLOGY_PARKS'_CHARACTERIZATION_BASED_ON_THEIR_BUSINESS_MODEL
18. Чмир О.С. Спеціальні (вільні) економічні зони і території пріоритетного розвитку (наково-методичні аспекти) науково-дослідний економічний ін-т Міністерства економіки України. – К.: НДЕІ Мін. екон. України, 2011. – 274с.
19. Сазонець І.Л. Міжнародна інвестиційна діяльність / І.Л. Сазонець, О.А. Джусов, О.М. Созанець. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 297 с.
20. Інвестиції: підручник, С.О. Гуткевич, А.П. Гайдуцький, с. 9. ДКС Центр, 2022. 320 с.
21. Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Монографія / [С.О Гуткевич, В.О Веклич, І.Г Оніщенко та інші]. – К.: 2015. – Т.1. – 310 с.
22. Порядок створення і ліквідації спеціальних (вільних) економічних зон: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://buklib.net/books/37155/>
23. Drucker, Peter Ferdinand. People and performance: The best of Peter Drucker on management. Routledge, 1995.
24. Ziemnowicz, Christopher. "Joseph A. Schumpeter and innovation." *Socialism and Democracy* 2.1 (1942): 2-4.
25. Приходько, С.В. Особливі економічні зони / С.В. Приходько, М.П. Воловик; Консорціум з питань прикладних економ. досліджень, Канадська агенція з міжнар. розвитку [та ін.]. - М.: ІЕПП, 2015. - 268 с.
26. Farole, T. & Moberg, L. (2014) It Worked in China, so Why not in Africa?: The Political Economy Challenge of Special Economic Zones. WIDER Working Paper 2014/152. Helsinki: UNU-WIDER.
27. Staritz, C., and M. Morris (2013). 'Local Embeddedness and Economic and Social Upgrading in Madagascar's Export Apparel Industry'. Working Paper, Austrian Foundation for Development Research (ÖFSE). Vienna: ÖFSE.
28. Farole, T. (2011). Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experience. Washington, DC: World Bank.
29. Bräutigam, D., and T. Xiaoyang (2011). 'African Shenzhen: China's Special Economic Zones in Africa'. *Journal of Modern African Studies*, 49(1): 27-54.

30. Farole, T., C. Baissac, and J.-P. Gauthier (2013). 'Special Economic Zones: A Guidance Framework for Policymaking'. Draft. Washington, DC: World Bank.
31. Baissac, C. (2011). 'Senegal's Special Economic Zones Program: Historical Performance, Contribution to Reform, and Prospects'. Draft, October 2011. Washington, DC: World Bank.
32. Centre for Development and Enterprise (CDE) (2022). Special Economic Zones: Lessons for South Africa from International Evidence and Local Experience. Johannesburg: Centre for Development and Enterprise.
33. Levien, M. (2016). 'The Land Question: Special Economic Zones and the Political Economy of Dispossession in India'. *Journal of Peasant Studies*, 39(3-4): 933-69.
34. Mitra, S. (2014). 'Special Economic Zones in India: White Elephants or Race Horses'. Available at: <http://ssrn.com/abstract=969274> (Accessed 13 November 2014).
35. Action Aid Vietnam (2015). Migrant Workers in Vietnam: A Summary Research Report. Hanoi: Action Aid International Vietnam.
36. Kreuzwieser, E. (2016). 'Special Economic Zones in West Africa'. Draft. Washington, DC: World Bank.
37. Закон України від 13.10.1992 № 2673-ХІІ «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
38. Митний кодекс України від 13.03.2012 № 4495-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
39. Ткаченко Ю.В. Регіональна економічна політика як складова економічного зростання / Ю.В. Ткаченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі проблеми теорії та практики. – 2012. - № 1 (17) – с. 24-25.
40. Проблеми функціонування ВЕЗ і ТПР в Україні: фіскальний аспект / Л.П. Максимова, Н.Н. Костіна // Культура народів Причорномор'я. — 2018. — № 126. — С. 64-68. — Бібліогр.: 4 назв. — укр.
41. Закон України від 28.12.94 № 334/94-ВР "Про оподаткування прибутку підприємств". [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
42. Закон України від 03.04.97 № 168/97-ВР "Про податок на додану вартість" [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
43. Zeng, Douglas Zhihua. 2015b. "Why Are More Countries Embracing Industrial Zones?" (blog), *The Trade Post*, World Bank. May 5.

44. Zeng, Douglas Zhihua. 2016. "Building a Competitive City through Innovation and Global Knowledge: the Case of Sino-Singapore Suzhou Industrial Park". Policy Research Working Paper 7570. World Bank.
45. Fruman, Cecile and Douglas Zhihua Zeng. 2015. "How to Make Zones Work Better in Africa?" (blog), World Bank.
46. Качан Є. П. Регіональна економіка [Текст] : підручник / за ред. Є. П. Качана. – Тернопіль : ТНЕУ, 2017. – 800 с.
47. Антон Мойсеєнко - Вільні економічні зони і злочинність: світові уроки для України – 2021 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/05/26/674236/>
48. White, J. 2011. "Fostering Innovation in Developing Economies through SEZs", chapter 8 in Farole T. and G. Akinci. 2011. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. World Bank.
49. Zeng, Douglas Zhihua. 2015a. "Global Experiences with Special Economic Zones: Focus on China and Africa." World Bank Policy Research Working Paper 7240. Washington, DC: World Bank.
50. Zeng, Douglas Zhihua. 2015b. "Why Are More Countries Embracing Industrial Zones?" (blog), The Trade Post, World Bank. May 5.
51. Zeng, Douglas Zhihua. 2016. "Building a Competitive City through Innovation and Global Knowledge: the Case of Sino-Singapore Suzhou Industrial Park". Policy Research Working Paper 7570. World Bank.
52. Kechichian, E. and M.H. Jeong. 2016. "Mainstreaming Eco-Industrial Parks: Conclusions from the Eco-Industrial Park 2015 Event in Seoul." Washington, D.C.: World Bank.
53. Войнаренко М. П., Береза А. А. Сучасний стан та проблеми розвитку вільних економічних зон України. Вісник ЖДТУ. № 2(48) - 2018 р.
54. Геєць В., Семеновенко В. Спеціальні економічні зони: «чорні діри» або точки економічного зростання? Дзеркало тижня. № 44, 2016 URL: https://zn.ua/ECONOMICS/spetsialnye_ekonomicheskie_zony_chernye_dyry_ili_tochki_ekonomicheskogo_rosta.html
55. Підоричева І. СЕЗам не відкриється? Дзеркало тижня. № 11, 2017. URL: <https://dt.ua/macrolevel/sezam-ne-vidkriyetsya-pro-svitoviy-dosvid-vikoristannya-specialnih-ekonomichnih-zon-ta-umovi-za-yakih-yihinstrumentariy-mozhe-stati-pridatnim-dlya-vikoristannya-i-v-ukrayini-.html>
56. Ткаченко Ю.В. Регіональна економічна політика як складова економічного зростання / Ю.В. Ткаченко // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі проблеми теорії та практики. – 2012. - № 1 (17) – с. 24-25

57. Національна інноваційна система: зарубіжний досвід, стан в Україні // За ред. академіка НАНУ В.М. Геєця, д.е.н. Л.І. Федулової. – Київ, 2018. – 184 с.
58. Basu, K. (2010). *Prelude to Political Economy: A Study of the Social and Political Foundations of Economics*. Oxford: Oxford University Press.
59. Wang, J. (2013). 'The Economic Impact of Special Economic Zones: Evidence from Chinese Municipalities'. *Journal of Development Economics*, 101: 133-47.
60. Levien, M. (2012). 'The Land Question: Special Economic Zones and the Political Economy of Dispossession in India'. *Journal of Peasant Studies*, 39(3-4): 933-69.
61. *The Economist*. 2015. "Special Economic Zones: Not So Special." April 3.
62. Інвестування: міжнародний досвід. Монографія / С.О. Гуткевич, П.О. Сидоренко, А.С. Соломко, Р. Смик, В. Рябенко; за заг. ред. проф. Гуткевич С.О. – Харків: Діса Плюс, 2017. – Т.2. – 216 с.
63. Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Монографія / [С.О Гуткевич, В.О Веклич, І.Г Оніщенко та інші]. – К.: 2015. – Т.1. – 310 с.
64. Н. Бондаренко - Вільні економічні зони як інструмент підтримки економічного зростання України - Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент – 2021.
65. Томашевська, О. А. (2013). Питання функціонування вільних економічних зон в Україні. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер.: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес, (181 (6)), 231-237.
66. Буткевич, О. В. (2008). Правове регулювання господарської діяльності в спеціальних (вільних) економічних зонах України. Х.: Право, 181.
67. Дубовик, О. Ю. (2010). Вільні економічні зони як інструмент економічного розвитку територій. Вісник Хмельницького національного університету, 2(4), 47-51.
68. Бабкіна, С. І. (2013). Проблеми та перспективи відродження в Україні спеціальних (вільних) економічних зон. Наукові праці Південного філіалу Національного університету біоресурсів і природокористування України Кримський агротехнологічний університет. Економічні науки, (152), 114-120.
69. Дергачев, В. А., Кухарська, Н. А., Пила, В. І., Чмирь, О. Е., Молдован, О., Єгорова, О., ... & Лоувен, Е. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗОН В УКРАЇНІ. ББК 65.9 (4Укр), 580.
70. Number of special economic zones in the world from 1975 to 2018 - URL: <https://www.statista.com/statistics/1203457/worldwide-number-of-special-economic-zones/>

71. Методичні рекомендації до виконання випускної кваліфікаційної роботи на здобуття освітнього ступеня “бакалавр” спеціальності 292 “Міжнародні економічні відносини” освітньо-професійної програми “Міжнародна економіка” денної форми навчання [Електронний ресурс] / уклад. Гуткевич С.О., Каїра Л.Г. – К.: НУХТ, 2021. – 41 с.

ДОДАТКИ

ТИПОЛОГІЯ ВЕЗ

Додаток А

Таблиця А.1

Типологія ВЕЗ

(Зони)	Торгівлі	Виробництва	Послуг				Змішаного типу	
(Назва)	Порто-франко	Вільна промислова зона (ВПЗ)	Митна зона	Зона фінансових послуг	Технологічні зони	Рекреаційно-туристичні зони	Особливі економічні зони	Зона підприємництва
Фізичні межі	Ціле місто або округ	Анклав або індустріальний парк	Складська територія, часто прилегла з портом або аеропортом	Бізнес-парк, часто прилеглий до міста	Бізнес парк, часто прилеглий до університетів	Ціла провінція регіон або муніципалітет	Ціла провінція регіон або муніципалітет	Частина міста або все місто
Економічні цілі	Розвиток торгового центру та диверсифікація економіки	Розвиток експорту легкої або переробної промисловості	Сприяння розвитку торгівлі та імпорту	Розвиток офшорних центрів	Розвиток науково-місткової промисловості	Розвиток туризму	Дерегуляція, розвиток інвестицій в закриті території	Розвиток малого та середнього бізнесу в відсталіх територіях
Види діяльності	Торгівля, банківська справа, послуги і т.д.	Легка та переробна промисловість	Складування, пакування, дистрибуція, транспортування	Фінансові послуги	Обробка даних, розробка програмного забезпечення та інших технологічних продуктів	Курорти та інші туристичні послуги	Всі типи промисловості та послуг	Всі типи промисловості та послуг

Приклади	Гонконг, Сінгапур, Батам (Індонезія)	Ірландія, Корея, Малайзія, Домініканська Республіка, Кенія	Джебелі Алі (ОАЕ), Колон (Панама), Маврикій, Іран	Бахрейн, Дубай (ОАЕ), Маврикій, Уругвай	Бангалор (Індія), Далянь (Китай), Краков (Польща)	Бару (Колумбія), Кагаян-де-Оро (Філіпіни), Мертве море (Йорданія)	Хайнань та Женьчжень (Китай), Акаба (Йорданія), Бухта Субік (Філіпіни)	США, Європа
----------	---	---	--	---	---	--	---	-------------

Джерело: складено на основі даних [26]